

Галицький фаховий коледж імені В'ячеслава Чорновола
Відділення сфери послуг

Циклова комісія геодезії, фінансів та
загальнооекономічних дисциплін

ДИПЛОМНИЙ ПРОЄКТ

на тему: «Оцінка системи охорони та використання земельного фонду в
Україні»

«Assessment of the system of protection and
use of land fund in Ukraine»

Виконав:

студент IV курсу групи ГЗ-41
спеціальності 193 «Геодезія та
землеустрій»

Гладкий Назар

Науковий керівник:

Боднарчук В.В.

Дипломний проєкт

допущений до захисту:

«___»___2025р.

Захист відбувся:

«___»___2025р.

Оцінка _____

Тернопіль, 2025

Галицький фаховий коледж імені В'ячеслава Чорновола

Циклова комісія геодезії,

фінансів та загальноекономічних дисциплін

Спеціальність 193 «Геодезія та землеустрій»

ЗАТВЕРДЖУЮ

голова циклової комісії геодезії, фінансів

та загальноекономічних дисциплін

_____ **Оксана ВАВРИЧУК**

«_____» _____ 2024 року

ЗАВДАННЯ**НА ДИПЛОМНИЙ ПРОЄКТ****Гладкий Назар**

1. Тема дипломного проєкту «Оцінка системи охорони та використання земельного фонду в Україні», керівник проєкту Боднарчук В.В., затверджена наказом від 26.09.2024 року № _____.

2. Строк подання студентом дипломного проєкту _____ 2025 року.

3. Вихідні дані до дипломного проєкту: законодавчі акти, нормативно-правові акти, Державний земельний кадастр, судова практика та рішення, пов'язані з еколого-економічними аспектами використання землі, статті в наукових журналах з земельного права, землевпорядкування, кадастру.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки:

– Поняття, сутність та специфіка реалізації охорони і раціонального використання земельного фонду.

– Характеристика методів, функцій та принципів управління раціональним використанням та охорони земельних ресурсів.

– Система державного контролю – напрям охорони та раціонального використання земельного фонду.

– Нормативно-правове забезпечення оцінки системи охорони та

використання земельного фонду України.

– Аналіз сучасного стану, структури та напрямів використання земельного фонду України.

– Еколого-економічні аспекти раціонального використання і охорони земельних ресурсів на регіональному рівні.

– Проблеми реалізації охорони та раціонального використання земель в умовах воєнного стану.

– Способи підвищення ефективності охорони та використання земель на регіональному рівні.

– Шляхи економічного стимулювання землеохоронної діяльності.

5. Перелік графічного матеріалу: -

6. Консультанти проєкту

Розділ	Консультант	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Розділ 1			
Розділ 2			
Розділ 3			

7. Дата видачі завдання « _____ » _____ 2024 року. _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломного проєкту	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Вступ. Вивчення проблеми, опрацювання джерел та публікацій	_____ 2025 р.	<i>виконано</i>
2.	Написання першого розділу	_____ 2025 р.	<i>виконано</i>
3.	Написання другого розділу	_____ 2025 р.	<i>виконано</i>
4.	Написання третього розділу	_____ 2025 р.	<i>виконано</i>
5.	Написання висновків	_____ 2025 р.	<i>виконано</i>
6.	Попередній захист дипломного проєкту на ЦК	_____ 2025 р.	<i>виконано</i>

Здобувач освіти _____
(підпис)

Керівник проєкту _____
(підпис)

РЕФЕРАТ

Дипломний проєкт містить вступ, 3 розділи, висновки, 83 сторінок тексту, 18 таблиць, 10 рисунків, 46 найменувань використаних джерел та 2 додаток.

Мета - комплексне теоретико-методологічне обґрунтування, аналіз існуючого стану та оцінка ефективності функціонування системи охорони та використання земельного фонду з урахуванням сучасних викликів сталого розвитку, а також розроблення науково обґрунтованих пропозицій щодо удосконалення підходів до збереження та раціонального використання земельних ресурсів.

У відповідності до поставленої мети передбачається виконання таких завдань:

- дослідити поняття, сутність та специфіку реалізації охорони і раціонального використання земельного фонду;
- здійснити характеристику методів, функцій та принципів управління раціональним використанням та охорони земельних ресурсів;
- розглянути зміст, різновиди та характеристики наукових принципів раціонального використання та охорони земель;
- узагальнити особливості нормативно-правового забезпечення оцінки системи охорони та використання земельного фонду України;
- здійснити аналіз сучасного стану, структури та напрямів використання земельного фонду України;
- комплексно дослідити еколого-економічні аспекти раціонального використання і охорони земельних ресурсів в Україні;
- визначити ключові правові проблем охорони земель в умовах воєнного стану;
- запропонувати дієві способи підвищення ефективності використання земель на районному та обласному рівнях;
- забезпечити реалізацію шляхів економічного стимулювання

землеохоронної діяльності в Україні.

Об'єктом дослідження є система охорони та використання земельного фонду як складна багаторівнева соціально-економічна та екологічна підсистема, що функціонує у взаємодії з іншими компонентами навколишнього середовища та господарської діяльності суспільства.

Предмет дослідження - сукупність теоретичних засад, організаційно-правових механізмів, економічних інструментів та практичних заходів, спрямованих на забезпечення охорони земель, підвищення ефективності їх використання та запобігання деградаційним процесам у межах земельного фонду.

Висновки: В ході виконання даної наукової роботи здійснено дослідження особливостей оцінки системи охорони та використання земельного фонду України.

Виявлено те, що раціональне використання та охорона земельного фонду є ключовими елементами сталого розвитку, оскільки земля виступає основним ресурсом для забезпечення продовольчої безпеки, економічного розвитку та екологічної рівноваги. При цьому, охорона земель передбачає комплекс правових, організаційних, економічних та технічних заходів, спрямованих на запобігання деградації та відновлення якісного стану ґрунтів.

Досліджено те, що управління раціональним використанням та охороною земельних ресурсів базується на комбінації адміністративних, економічних та соціально-психологічних методів, дозволяючи при цьому забезпечити баланс між ефективністю, екологічною безпекою та соціальними потребами.

Узагальнено те, що сучасна законодавча база України у сфері землекористування формує загальні принципи сталого розвитку, проте її ефективність обмежується низьким рівнем імплементації на практиці. Конституція України та Земельний кодекс закладають фундаментальні правові засади охорони земель, однак фрагментарність законодавства створює труднощі в забезпеченні єдності підходів.

Здійснений аналіз структури земельного фонду України засвідчив домінування сільськогосподарських угідь, зокрема орних земель, що становлять понад 70% загальної площі. Розпочатий процес деокупації дозволив частково відновити доступ до значних площ землекористування, однак наслідки воєнних дій призвели до істотного забруднення та деградації ґрунтів.

Порівняння динаміки площ у 2022–2024 рр. дало можливість сформулювати думку про поступову позитивну тенденцію відновлення контролю над територіями, придатними до ведення господарської діяльності. Водночас значна частина територій залишається недоступною через мінування, техногенні ураження та руйнування інфраструктури. Така ситуація вимагає розробки ефективних стратегій рекультивації та реінтеграції постраждалих земель до аграрного обігу.

Об'єктом дослідження у даній науковій роботі виступала землеохоронна діяльність та раціональне використання земельного у Лановецькій громаді, яка характеризується високою часткою сільськогосподарських угідь у структурі земельного фонду, що зумовлює її аграрну спеціалізацію. Економічна оцінка різних типів землекористування показала найвищу рентабельність для рекреаційних та житлових земель, тоді як сільськогосподарські та промислові землі мають нижчі показники ефективності. Оцінка рентного доходу свідчить про значну диференціацію економічного потенціалу земель залежно від їх цільового призначення. Агрономічно-економічний аналіз підтверджує домінування орних земель із потенціалом до інтенсифікації за рахунок упровадження сучасних технологій.

Проведений SWOT-аналіз виявив, що основні слабкі сторони пов'язані з недостатньою цифровізацією, слабкою інвестиційною активністю та відсутністю системного моніторингу стану земель.

Запропоновані підходи до підвищення ефективності охорони та використання земель у Лановецькій ОТГ відображають практичну необхідність переходу до високотехнологічного, аналітично обґрунтованого

управління земельними ресурсами з опорою на цифрові рішення та геоінформаційні системи. Впровадження системи моніторингу земель із використанням ГІС-технологій, дронів і сенсорного контролю дозволить оперативно і точно оцінювати стан ґрунтів, формувати карти деградації, планувати рекультиваційні заходи та підвищувати урожайність.

Порівняльний аналіз програмного забезпечення (QGIS та ArcGIS) підтверджує доцільність використання відкритих платформ для громад з обмеженим бюджетом, водночас не виключаючи гнучкість їх інтеграції з національними кадастровими даними. Розроблений проєкт передбачає як економічний ефект у вигляді оптимізації витрат і підвищення прибутковості, так і суттєвий екологічний ефект за рахунок зниження антропогенного навантаження на ґрунтовий покрив.

Відповідно, застосування даних цифрових інструментів у процесі землекористування є важливою умовою для формування моделі сталого та екологічно орієнтованого розвитку сільських громад.

ABSTRACT

The diploma project contains an introduction, 3 chapters, conclusions, 83 pages of text, 18 tables, 10 figures, 46 names of sources used and 2 appendixes.

The goal is a comprehensive theoretical and methodological justification, analysis of the current state and assessment of the effectiveness of the functioning of the system of protection and use of the land fund, taking into account the modern challenges of sustainable development, as well as the development of scientifically based proposals for improving approaches to the conservation and rational use of land resources.

In accordance with the goal, the following tasks are expected to be performed:

- to investigate the concept, essence and specifics of the implementation of the protection and rational use of the land fund;
- to characterize the methods, functions and principles of management of the

rational use and protection of land resources;

- to consider the content, varieties and characteristics of the scientific principles of the rational use and protection of land;

- to summarize the features of the regulatory and legal support for the assessment of the system of protection and use of the land fund of Ukraine;

- to analyze the current state, structure and directions of use of the land fund of Ukraine;

- to comprehensively investigate the ecological and economic aspects of the rational use and protection of land resources in Ukraine;

- to identify key legal problems of land protection under martial law;

- to propose effective ways to increase the efficiency of land use at the district and regional levels;

- to ensure the implementation of ways to economically stimulate land protection activities in Ukraine.

The object of the study is the system of protection and use of the land fund as a complex multi-level socio-economic and ecological subsystem that functions in interaction with other components of the environment and economic activity of society.

The subject of the study is a set of theoretical principles, organizational and legal mechanisms, economic instruments and practical measures aimed at ensuring land protection, increasing the efficiency of their use and preventing degradation processes within the land fund.

Conclusions: In the course of this scientific work, a study of the features of the assessment of the system of protection and use of the land fund of Ukraine was carried out.

It is revealed that the rational use and protection of the land fund are key elements of sustainable development, since land is the main resource for ensuring food security, economic development and ecological balance. At the same time, land protection involves a set of legal, organizational, economic and technical measures aimed at preventing degradation and restoring the qualitative state of soils.

It is studied that the management of the rational use and protection of land

resources is based on a combination of administrative, economic and socio-psychological methods, allowing to ensure a balance between efficiency, environmental safety and social needs.

It is generalized that the modern legislative framework of Ukraine in the field of land use forms the general principles of sustainable development, but its effectiveness is limited by the low level of implementation in practice. The Constitution of Ukraine and the Land Code establish the fundamental legal principles of land protection, however, the fragmentation of legislation creates difficulties in ensuring the unity of approaches.

The analysis of the structure of the land fund of Ukraine showed the dominance of agricultural lands, in particular arable lands, which account for more than 70% of the total area. The initiated de-occupation process allowed for the partial restoration of access to significant areas of land use, however, the consequences of military actions led to significant pollution and soil degradation.

Comparison of the dynamics of areas in 2022–2024 made it possible to form an opinion about the gradual positive trend of restoring control over territories suitable for conducting economic activities. At the same time, a significant part of the territories remains inaccessible due to mining, technogenic damage and destruction of infrastructure. This situation requires the development of effective strategies for the reclamation and reintegration of affected lands into agricultural circulation.

The object of research in this scientific work was land protection activities and rational use of land in the Lanovets community, which is characterized by a high share of agricultural lands in the structure of the land fund, which determines its agricultural specialization. Economic assessment of different types of land use showed the highest profitability for recreational and residential lands, while agricultural and industrial lands have lower efficiency indicators. Assessment of rental income indicates a significant differentiation of the economic potential of lands depending on their intended purpose. Agronomic and economic analysis confirms the dominance of arable lands with the potential for intensification through the introduction of modern technologies.

The conducted SWOT analysis revealed that the main weaknesses are associated with insufficient digitalization, weak investment act.

ЗМІСТ

Вступ.....	11
Розділ 1. Теоретичні підходи системи охорони та використання земельного фонду.....	15
1.1 Поняття, сутність та специфіка реалізації охорони і раціонального використання земельного фонду.....	15
1.2 Характеристика методів, функцій та принципів управління раціональним використанням та охорони земельних ресурсів.....	21
1.3 Система державного контролю – напрям охорони та раціонального використання земельного фонду.....	27
Висновки до розділу 1.....	33
Розділ 2. Практичні аспекти оцінка системи охорони та використання земельного фонду України.....	35
2.1 Нормативно-правове забезпечення оцінки системи охорони та використання земельного фонду України.....	35
2.2 Аналіз сучасного стану, структури та напрямів використання земельного фонду України.....	40
2.3 Еколого-економічні аспекти раціонального використання і охорони земельних ресурсів на регіональному рівні.....	50
Висновки до розділу 2.....	61
Розділ 3. Проблеми та перспективи підвищення ефективності системи охорони та використання земельного фонду України.....	64
3.1 Проблеми реалізації охорони та раціонального використання земель в умовах воєнного стану.....	64
3.2 Способи підвищення ефективності охорони та використання земель на регіональному рівні.....	69
3.3 Шляхи економічного стимулювання землеохоронної діяльності.	75

Висновки.....	81
Список використаних джерел.....	84
Додатки.....	94

ВСТУП

Актуальність теми даного дослідження обумовлено тим, що раціональне використання та ефективна охорона земельного фонду є одними з фундаментальних чинників забезпечення сталого розвитку економіки, охорони навколишнього середовища та збереження національного природного капіталу. Земельні ресурси відіграють ключову роль у розвитку аграрного сектору, урбанізації, промисловості, рекреації та інших сфер людської діяльності, при цьому зумовлює необхідність їх всебічного вивчення та оцінки.

У сучасних умовах інтенсивного господарського використання земель загострюються проблеми деградації ґрунтів, ерозійних процесів, засолення, забруднення та скорочення площ сільськогосподарських угідь, що значно актуалізує питання вдосконалення системи охорони земель. Неefективність існуючих механізмів контролю та регулювання використання земельного фонду створює реальні загрози для екологічної безпеки держави та соціально-економічної стабільності суспільства. Водночас посилення антропогенного навантаження на земельні ресурси через агресивну експлуатацію, урбанізацію та промислове забруднення вимагає принципово нових підходів до їх охорони й управління. З огляду на вищезазначене, особливої ваги набуває питання комплексної оцінки ефективності існуючої системи охорони та використання земельного фонду.

Сучасні виклики вимагають інтеграції екологічних, економічних і правових аспектів у системі землекористування та обґрунтування шляхів її удосконалення. Недостатність наукового обґрунтування окремих заходів

охорони земель, а також обмеженість практичної реалізації екологічно безпечних технологій землекористування потребують поглибленого теоретичного аналізу та практичного переосмислення підходів до управління земельними ресурсами.

Актуальність проведеного дослідження визначається також необхідністю адаптації національної системи охорони земель до світових стандартів екологічної безпеки та сталого розвитку. Проблематика оцінки системи охорони земельного фонду набуває ще більшої гостроти в контексті міжнародних зобов'язань держави щодо збереження земельних ресурсів і запобігання деградаційним процесам. Залучення сучасних методів моніторингу, геоінформаційних систем і аналізу великих даних у сфері управління землями відкриває нові можливості для підвищення ефективності заходів охорони земель.

У цьому контексті особливо важливим є визначення недоліків чинної системи, оцінка її результативності та виявлення резервів для удосконалення управлінських практик.

Таким чином, об'єктивна оцінка стану земельного фонду та ефективності його охорони становить основу для розроблення стратегії забезпечення сталого землекористування в майбутньому. Проведення даного дослідження сприятиме обґрунтуванню наукових рекомендацій щодо поліпшення механізмів охорони земель та забезпечення їх раціонального використання в інтересах суспільства.

Метою даного дипломного проєкту є комплексне теоретико-методологічне обґрунтування, аналіз існуючого стану та оцінка ефективності функціонування системи охорони та використання земельного фонду з урахуванням сучасних викликів сталого розвитку, а також розроблення науково обґрунтованих пропозицій щодо удосконалення підходів до збереження та раціонального використання земельних ресурсів.

Ключовими завданнями в контексті розкриття змісту даного дипломного проєкту є вивчення наступних проблемних питань, зокрема:

- дослідження поняття, сутності та специфіки реалізації охорони і раціонального використання земельного фонду;
- здійснення характеристики методів, функцій та принципів управління раціональним використанням та охорони земельних ресурсів;
- розгляд змісту, різновидів та характеристик наукових принципів раціонального використання та охорони земель;
- узагальнення особливостей нормативно-правового забезпечення оцінки системи охорони та використання земельного фонду України;
- аналіз сучасного стану, структури та напрямів використання земельного фонду України;
- комплексне дослідження еколого-економічні аспекти раціонального використання і охорони земельних ресурсів в Україні;
- визначення ключових правових проблем охорони земель в умовах воєнного стану;
- пропонування дієвих способів підвищення ефективності використання земель на районному та обласному рівнях;
- забезпечення реалізації шляхів економічного стимулювання землеохоронної діяльності в Україні.

Об'єктом дослідження є система охорони та використання земельного фонду як складна багаторівнева соціально-економічна та екологічна підсистема, що функціонує у взаємодії з іншими компонентами навколишнього середовища та господарської діяльності суспільства.

Предмет дослідження - сукупність теоретичних засад, організаційно-правових механізмів, економічних інструментів та практичних заходів, спрямованих на забезпечення охорони земель, підвищення ефективності їх використання та запобігання деградаційним процесам у межах земельного фонду.

Під час написання даної наукової роботи використано наступні **методи дослідження**, зокрема: загальнонаукові методи аналізу та синтезу для теоретичного осмислення сутності процесів охорони земель; метод

порівняльного аналізу для виявлення відмінностей та спільних рис різних моделей управління земельним фондом; статистичний метод для обробки кількісних даних про стан земельних ресурсів; системний підхід для розгляду земельного фонду як цілісної системи; метод абстрагування та узагальнення для формулювання висновків; а також картографічний метод і методи геоінформаційного аналізу для просторової оцінки стану земель.

Інформаційна база дослідження включає наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених з питань охорони земель, теоретичні дослідження у сфері землекористування, аналітичні матеріали міжнародних організацій, статистичні дані щодо стану земельного фонду, результати моніторингових досліджень ґрунтового покриву, а також нормативно-правові акти та офіційні звіти, що регулюють питання охорони і використання земельних ресурсів.

Практичне значення основних результатів дослідження полягає в тому, що запропоновані у роботі науково обґрунтовані, а рекомендації можуть бути використані для вдосконалення практики організації заходів з охорони земель, оптимізації механізмів управління земельними ресурсами, підвищення ефективності використання земельного фонду, а також для розроблення стратегічних документів у сфері сталого розвитку землекористування та екологічної політики.

Структура дипломного проєкту. Дипломний проєкт розміщена на 83 сторінках друкованого тексту, в роботі представлені вступ, три розділи основної частини дослідження, висновки до розділів, загальні висновки та пропозиції, список використаних джерел (46 джерел) та додатки (2 додатки). Для наочного відображення ключових результатів дослідження в роботі подано 18 таблиць, 10 рисунків та 1 діаграма.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ТА ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНОГО ФОНДУ

1.1 Поняття, сутність та специфіка реалізації охорони і раціонального використання земельного фонду

Раціональне використання та ефективна охорона земельного фонду є одним із пріоритетних завдань сучасної системи природокористування, оскільки земля виступає базовим ресурсом для забезпечення продовольчої безпеки, економічного розвитку та збереження екологічної рівноваги. Усвідомлення багатофункціональної ролі земельних ресурсів обумовлює необхідність поглибленого вивчення їх поняття, сутності та особливостей реалізації охоронних заходів у контексті забезпечення сталого розвитку.

Охорона земель є одним із найбільш важливих механізмів досягнення раціонального використання земельного фонду країни. На наш погляд, охорона земель виступає системою правових, організаційних, економічних, екологічних та технічних заходів, спрямованих на запобігання деградації, виснаженню, забрудненню, ерозії та іншим негативним процесам, які значно погіршують стан земельних ресурсів, а також на забезпечення їх відновлення, збереження родючості ґрунтів та підтримання екологічної рівноваги у процесі господарської діяльності.

Сутність охорони земель полягає у збереженні та відновленні якісного стану земельних ресурсів як основи сталого природокористування та соціально-економічного розвитку, при цьому вона передбачає цілеспрямовану діяльність, спрямовану на мінімізацію антропогенного навантаження на земельний фонд, впровадження ґрунтозахисних технологій, рекультивацію порушених земель і підвищення екологічної стійкості територій. Охорона земель охоплює широкий спектр заходів на різних рівнях

управління та господарювання, забезпечуючи інтеграцію екологічних, економічних та соціальних інтересів у процесі використання земельних ресурсів [29, с.91].

Основні засади охорони земель закріплено в Земельному кодексі України, Законах України «Про охорону земель», «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про державний контроль за використанням і охороною земель» та інших нормативно-правових актах.

Основні напрями, які включає зміст та сутність реалізації охорони земельного фонду представлено на рис. 1.1.

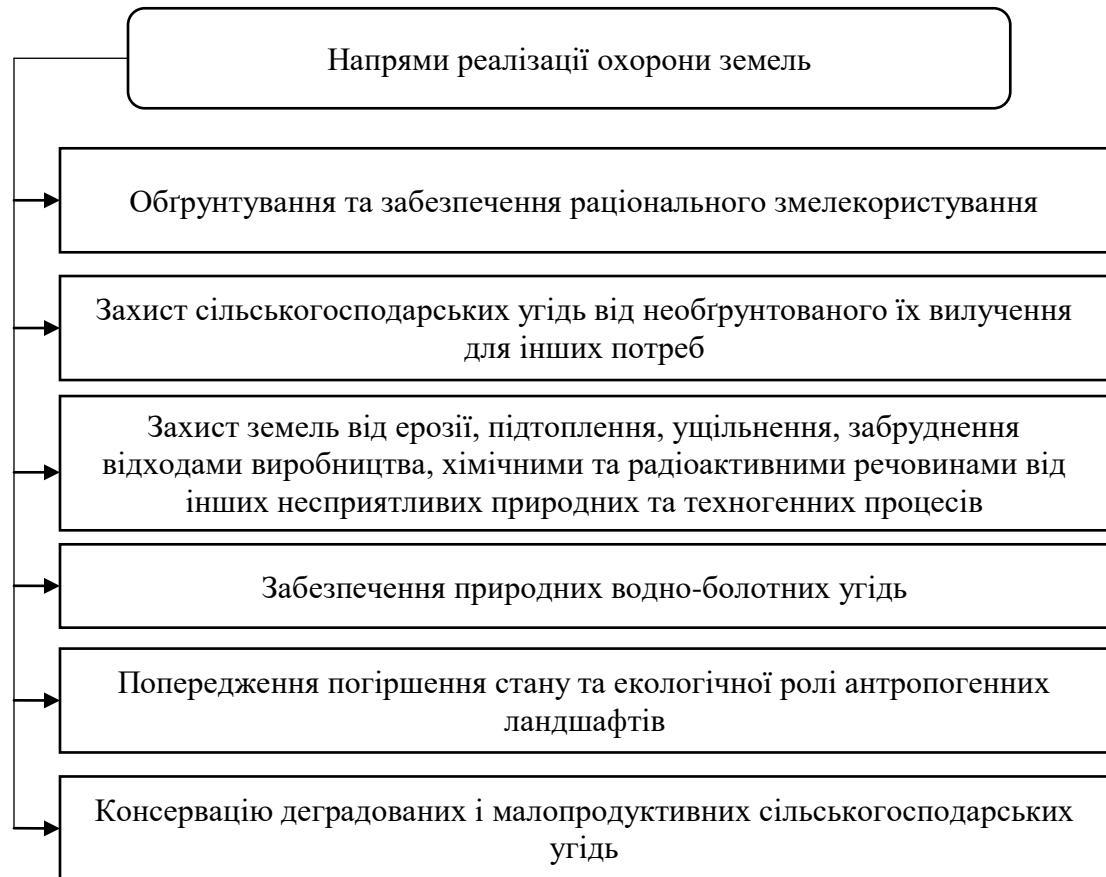

Рисунок 1.1 – Ключові напрями реалізації охорони земель

Джерело: складено автором на основі [42, с.119]

Відповідно, слід констатувати те, що охорона земель охоплює комплекс заходів, які спрямовані на обґрунтування і досягнення раціонального землекористування з урахуванням екологічних, економічних

та соціальних аспектів. Вона включає забезпечення захисту сільськогосподарських угідь, лісових земель та чагарникових насаджень від необґрунтованого вилучення їх для інших видів діяльності.

Серед пріоритетних напрямів охорони земель слід виокремити захист земель від ерозійних процесів, селевих потоків, підтоплення, заболочування, вторинного засолення, переосушення, ущільнення, забруднення відходами виробництва, хімічними та радіоактивними речовинами, а також від інших несприятливих природних і техногенних впливів.

Важливим елементом охорони є збереження природних водно-болотних угідь, запобігання погіршенню естетичного стану та зниженню екологічної цінності антропогенних ландшафтів, а також здійснення заходів із консервації деградованих та малопродуктивних сільськогосподарських земель.

Законодавчо визначена система заходів щодо забезпечення охорони земельних ресурсів включає: функціонування державної комплексної системи моніторингу земельного фонду; розроблення та реалізацію загальнодержавних і регіональних програм використання та охорони земель, а також документації із землеустрою в галузі охорони земельних ресурсів; створення та розвиток екологічної мережі; проведення природно-сільськогосподарського, еколого-економічного, протиерозійного та інших видів районування (зонування) земельних територій.

Окрему увагу приділено заходам з економічного стимулювання впровадження ефективних технологій використання земель, охорони ґрунтів і підвищення їхньої родючості, а також процесам стандартизації і встановлення нормативних вимог у сфері охорони земель.

Особлива увага державою приділяється охороні земель сільськогосподарського призначення, яка забезпечується на основі реалізації комплексу заходів щодо збереження продуктивності сільськогосподарських угідь, підвищення їх екологічної стійкості та родючості ґрунтів, а також обмеження їх вилучення (викупу) для несільськогосподарських потреб [26].

Особливу роль у системі охорони земельного фонду країни відіграє ґрунтовий покрив, основною характеристикою якого є родючість. З метою збереження та відновлення родючості земельних ресурсів законодавством передбачено можливість запровадження певних обмежень щодо здійснення окремих видів господарської діяльності на відповідних територіях. Зокрема, можуть встановлюватися обмеження на вирощування окремих сільськогосподарських культур, застосування певних технологій обробітку ґрунту або виконання окремих агротехнічних операцій.

Також передбачено заборону або обмеження розорювання сіножатей і пасовищ, використання деградованих, малопродуктивних або техногенно забруднених земельних ділянок, а також здійснення необґрунтовано інтенсивного землекористування, що призводить до погіршення якісного стану ґрунтів. Поряд із охороною земельного фонду важливим є раціональне його використання для повноцінного збереження та відтворення. Різноманітні науковці по-різному підходять до визначення сутності раціонального використання земельних ресурсів (землі, земельного фонду), що відображено у табл. 1.1.

Таблиця 1.1 – Основні підходи до визначення терміну «раціональне використання земельних ресурсів»

Автор	Визначення терміну
1	2
Веденичев П.Ф.	Під терміном «раціональне використання земельних ресурсів» слід розуміти доцільність, повноту і ступінь ефективності використання земель. При цьому, повнота використання земель визначається ступенем сільськогосподарської освоєності земельного фонду, і чим вищий показник освоєності земельного фонду, тим раціональніше є використання землі
Богіра М.С. та Ярмолук В.І.	Раціональне використання землі розглядають як науково обґрунтоване, розумне використання з усіх поглядів: цільового призначення, ефективності, охорони і поліпшення
Горлачук В.В., В'юн В.Г., Сохнич А.Я.	Дають таке визначення раціонального використання землі - це таке використання, яке відповідає її цільовому призначенню, забезпечує високу ефективність землекористування і її охорону, спрямовану на запобігання необґрунтованого вилучення земель сільськогосподарського призначення, захист від шкідливого антропогенного впливу, відтворення і підвищення родючості

	грунтів, підвищення продуктивності земель лісового фонду, забезпечення особливого режиму використання земель природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення
--	--

Продовження таблиці 1.1

1	2
Волков С. М.	Наголошує на тому, що раціональним може вважатися використання землі, при якому: здійснюються охорона, відтворення продуктивних та інших корисних властивостей землі; найбільш повно враховуються природні і економічні умови, властивості конкретних земельних ділянок; досягається висока ефективність виробничої та іншої діяльності; забезпечується оптимальне поєднання суспільних, колективних і особистих інтересів у використанні землі
Черевко Г.В. та Яцків М.І.	У своїх дослідженнях раціональне використання й охорону земель розглядають, як два взаємопов'язаних процеси, спрямованих на підвищення продуктивних сил землі, які передбачають: оптимізацію розподілу земельного фонду між галузями народного господарства і якомога ефективніше його використання у кожній з них; оптимізацію структури окремих видів земельних угідь (ріллі, багаторічних насаджень, сіножатей, пасовищ, лісів, земель під водою тощо) відповідно до природно-економічних зон і районів; розробку і впровадження раціональної системи землеробства, яка включає ґрунтозахисний обробіток, удобрення, вапнування кислих та гіпсування засолених і солонцюватих ґрунтів, технологію вирощування сільськогосподарських культур, систему сівозмін тощо.
Дідковська Л.І.	Розглядає раціональне використання та охорону земельних ресурсів також, як два взаємозалежні між собою поняття. Вона вказує на те, що раціональне використання та охорона земельних ресурсів - це багатоаспектне поняття, яке уособлює в собі складну систему екологічних, економічних та соціальних заходів з оптимізації організації використання земельних ресурсів, які спрямовані на підвищення економічної ефективності та екологічної безпеки землекористування за рахунок вирішення питань природоохоронного, ресурсозберігаючого, відтворювального характеру, тобто всебічної охорони ґрунтів і відтворення їх родючості

Джерело: складено автором на основі [4; 22, с.17-18]

Отже, узагальнюючи наведені підходи, можна дійти висновку, що раціональне використання земельних ресурсів є системним і комплексним процесом, який передбачає ефективне, екологічно безпечне та науково

обґрунтоване використання земель відповідно до їх природних властивостей і суспільних потреб, із забезпеченням належної охорони, відтворення родючості ґрунтів і підвищення продуктивного потенціалу земельних угідь.

Сутність раціонального використання земельних ресурсів полягає у забезпеченні такого режиму їх експлуатації, який одночасно задовольняє економічні потреби суспільства у землі як факторі виробництва, зберігає природні властивості ґрунтового покриву та екологічний баланс території, а також сприяє відтворенню і підвищенню родючості земель. Зазначене багатопланове поняття об'єднує завдання ефективного господарювання, охорони довкілля і раціональної організації просторової структури землекористування відповідно до природно-економічних умов [7, с.22].

Раціональне землекористування передбачає впровадження системи заходів, котрі орієнтовані на збереження ґрунтів від деградації, мінімізацію втрат земельного фонду через нецільове використання, оптимізацію розподілу земель за видами угідь та забезпечення сталого розвитку територій.

До основних ознак раціонального використання земельних ресурсів належать [4]: – наукова обґрунтованість прийняття рішень щодо землекористування, яка передбачає урахування природних, економічних, соціальних та екологічних чинників; – ефективність використання земель, котра виражається у досягненні високої економічної віддачі при збереженні або поліпшенні якості земельних ресурсів; – дотримання цільового призначення земельних ділянок і запобігання їх нераціональному або необґрунтованому вилученню для інших потреб; – забезпечення охорони земель від негативного впливу антропогенних і природних чинників, включно із попередженням деградації, ерозії, забруднення, заболочення, засолення та інших форм погіршення стану ґрунтів; – взаємозв'язок із охороною земель, при цьому означає постійний процес відновлення та підвищення продуктивних властивостей ґрунтів; – баланс інтересів держави, суспільства і землекористувачів та досягається шляхом гармонізації

економічної вигоди, екологічної безпеки та соціальної відповідальності у сфері використання земельних ресурсів. Таким чином, раціональне використання земель є інтеграційним процесом, що об'єднує економічні, екологічні та соціальні аспекти діяльності людини на землі, забезпечуючи при цьому основу для сталого розвитку територій та підвищення якості життя населення.

1.2 Характеристика методів, функцій та принципів управління раціональним використанням та охорони земельних ресурсів

У межах забезпечення ефективної реалізації політики раціонального використання та охорони земельних ресурсів особливого значення набуває всебічне дослідження методів, функцій і принципів управління у цій сфері, оскільки саме вони визначають організаційно-правові, економічні та екологічні механізми впливу на процеси землекористування, сприяють формуванню збалансованої системи управління земельними ресурсами, що орієнтована на досягнення сталого розвитку. Такий підхід дозволяє не лише встановити оптимальні форми взаємодії між суб'єктами управлінських відносин, але й забезпечити дотримання основних засад правомірності, наукової обґрунтованості та цільової доцільності у процесі прийняття рішень щодо використання, відновлення і охорони земель, що в підсумку сприяє збереженню родючості ґрунтів, підтриманню екологічного балансу і ефективному функціонуванню національної економіки.

Важливу роль та значення в забезпеченні охорони та ефективного використання земельних ресурсів відіграють методи. Слід відзначити те, що методом охорони та ефективного використання земельних ресурсів можна назвати метод, який передбачає систематичний підхід до аналізу та управління земельними ресурсами з урахуванням їх екологічних,

економічних і соціальних аспектів. Такий метод включає використання науково обґрунтованих технологій, спрямованих на збереження родючості ґрунтів, оптимізацію земельного фонду та мінімізацію негативного впливу антропогенних факторів. Окрім цього, він включає впровадження ефективних механізмів моніторингу та контролю за використанням земель, а також розвиток системи правового регулювання, яка гарантує належний захист земельних ресурсів від неправомірних або необґрунтованих змін у їхньому використанні. Важливою складовою такого методу є також інтеграція з іншими державними та приватними ініціативами, які забезпечують раціональне управління природними ресурсами [39, с.170].

У виробничих умовах управління використанням і охороною земель, як правило, здійснюється трьома методами представленими на рисунку 1.2.

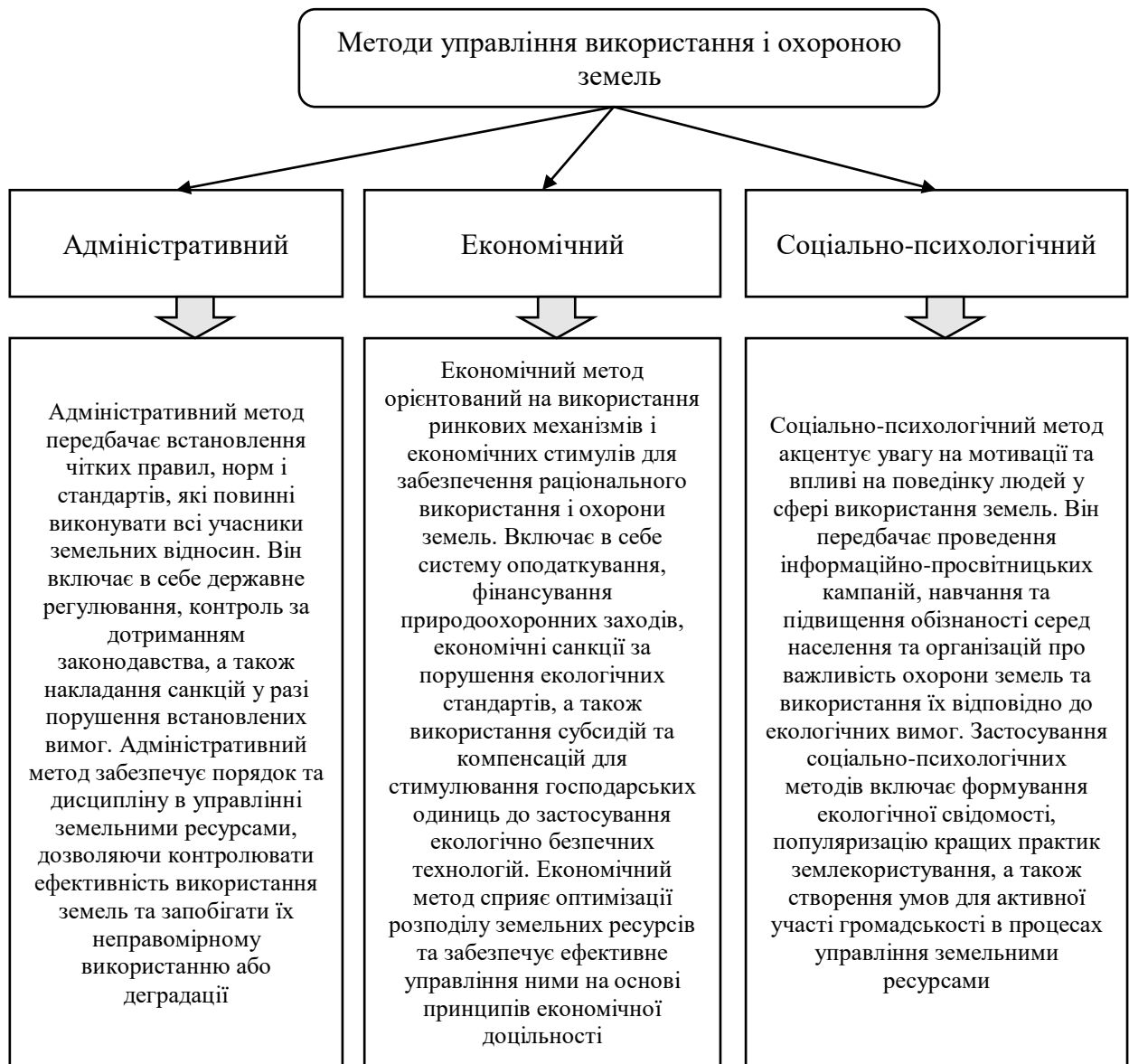

Рисунок 1.2 – Різновиди методів управління використання і охороною земельних ресурсів

Джерело: складено автором на основі [11, с.109-110]

У методичному аспекті адміністративні методи поділяються на дві основні групи: організаційно-стабілізуючі та організаційно-розпорядчі. До організаційно-стабілізуючих методів належать регламентування, нормування та інструктування. Регламентування включає створення положень щодо управління земельними ресурсами та їх підрозділів. Нормування передбачає встановлення стандартів і норм виконання робіт та визначення меж компетенції, а інструктування зводиться до визначення способів і умов виконання робіт, а також дій керівників і спеціалістів.

Організаційно-розпорядчі методи доповнюють стабілізуючі через накази, розпорядження та вказівки, що забезпечують виконання конкретних завдань.

Економічні методи управління використанням і охороною земель спрямовані на економічне стимулювання ефективного використання земель. Зазначене здійснюється через створення економічних умов, які заохочують трудовий колектив до досягнення кращих результатів у діяльності, а також раціонального використання та охорони земель без втручання адміністративного апарату. Зокрема, економічне стимулювання включає плату за землю, що є важливим елементом фінансування заходів, спрямованих на поліпшення використання земель, зокрема для розробки земельного кадастру, проведення землеустрою та розвитку інфраструктури.

Соціально-психологічні методи управління охоплюють управління соціально-психологічним кліматом трудового колективу і включають формування ефективних груп на основі психологічних характеристик людей, професійне навчання, згуртованість колективу, а також організацію обміну досвідом і збереження традицій.

Моральне стимулювання, таке як надання житла або путівок у санаторії, а також оптимальне поєднання похвали і критики, сприяють формуванню позитивного морального клімату і підвищенню ефективності роботи. Важливим є також задоволення соціально-побутових потреб, таких як організація відпочинку, культурних заходів та заняття спортом [19, с.72].

В цілому, комбіноване застосування цих методів створює інтегровану стратегію управління земельними ресурсами, яка враховує як юридичні, так і економічні, а також соціально-психологічні аспекти, при цьому дозволяє не тільки забезпечити належне використання та охорону земель, але й створити умови для сталого розвитку територій, адже це виступає необхідним для збереження природного середовища для майбутніх поколінь.

Поряд із методами важливо відзначити реалізацію ключових функцій управління використанням і охороною земельних ресурсів, які в більшості

бере на себе держава через органи виконавчої влади, забезпечуючи координацію дій, розробку та впровадження ефективних політик та стандартів для належного регулювання земельних відносин на всіх рівнях. Основні функції та їх характеристики представимо у таблиці 1.2.

Таблиця 1.2 – Основні функції управління використанням і охороною земельних ресурсів

Функція	Характеристика
Регулююча	Установлення загальнообов'язкових норм та правил для раціонального використання земельних ресурсів, зокрема, зобов'язань для землевласників і землекористувачів щодо використання земель.
Стимулююча	Формування економічних стимулів для заохочення раціонального використання та охорони земель, включаючи орендарів, через фінансові та економічні важелі впливу.
Контрольна	Виявлення та здійснення контролю за виконанням норм і стандартів земельного законодавства, забезпечення дотримання принципів земельного права органами державної влади та місцевого самоврядування.
Каральна	Встановлення санкцій та їх застосування до порушників земельного законодавства, що передбачає юридичну відповідальність за порушення правил використання та охорони земель.
Превентивна	Запобігання негативному впливу на стан земель, сприяння охороні їх якісних характеристик та недопущенню необґрунтованих змін у кількісному складі категорій земель.

Джерело: складено автором на основі [13, с.73]

Таким чином, регулююча функція держави в охороні земель полягає у встановленні обов'язкових нормативних актів для забезпечення раціонального використання земельних ресурсів. Це включає визначення обов'язків землевласників і землекористувачів щодо правильного використання земельних ділянок.

Стимулююча функція полягає у створенні економічних стимулів, які заохочують землевласників і землекористувачів до раціонального використання та охорони земель.

Ефективне вирішення проблеми збереження природних ресурсів вимагає послідовної державної політики, яка поєднує фінансово-економічні та примусові

механізми впливу на користувачів земель.

Контрольна функція держави спрямована на моніторинг і здійснення контролю за використанням і охороною земель, реалізуючи принципи земельного права через уповноважені органи державної влади та місцевого самоврядування.

Каральна функція полягає у застосуванні санкцій до осіб, що порушують правила використання земель. Це забезпечує дотримання вимог земельного законодавства і захищає ресурси від нераціонального використання.

Превентивна функція зосереджена на попередженні негативних змін у якості та кількості земель, що передбачає запобігання їх деградації та необґрунтованому скороченню.

В цілому, різноманітні функції держави у сфері охорони земель взаємодіють для забезпечення раціонального використання ресурсів та їх збереження. Це включає як регулювання, так і стимулювання, контроль, застосування санкцій та запобігання негативним процесам у сфері землекористування.

В умовах формування та розвитку ринкової економіки основними науковими принципами використання та охорони земель виступають [4]:

1. Поєднання демократизму і доцільного економічного централізму. Цей принцип полягає в поєднанні демократичних підходів до прийняття рішень з необхідністю централізованого контролю за управлінням земельними ресурсами для забезпечення ефективності та сталості використання земель.

2. Самоуправління. Відображає принцип децентралізації, коли місцеві органи самоврядування беруть на себе відповідальність за управління земельними ресурсами на своєму рівні, враховуючи місцеві потреби та особливості.

3. Науковість управління. Це принцип, що передбачає використання наукових досліджень та аналізу для обґрунтування рішень і методів управління земельними ресурсами, з метою досягнення їх оптимального використання та охорони.

4. Стимулювання. Означає створення економічних, юридичних та організаційних механізмів для заохочення раціонального використання земель, підвищення ефективності їх охорони через економічні стимули для

землевласників та користувачів.

5. Єдиноначальність в поєднанні з колегіальністю. Під цим принципом розуміється поєднання чіткої вертикалі управління з колегіальним обговоренням та прийняттям важливих рішень на різних рівнях органів влади.

6. Зворотність зв'язку. Означає важливість взаємного зв'язку між органами управління та громадськістю, коли прийняті рішення повинні бути оцінені і при необхідності кориговані на основі зворотного зв'язку з населенням, землевласниками та користувачами.

7. Об'єктивність. Принцип об'єктивності в управлінні земельними ресурсами вимагає прийняття рішень, які ґрунтуються на фактах, даних та доказах, а не на особистих уподобаннях чи політичних переконаннях.

8. Єдність гілок влади: Передбачає узгоджену та ефективну співпрацю між різними гілками влади (законодавчою, виконавчою та судовою) для досягнення комплексного та ефективного управління земельними ресурсами.

9. Відповідність: Принцип відповідності полягає у тому, що рішення та дії в управлінні земельними ресурсами мають бути узгоджені з вимогами законодавства та міжнародними стандартами.

10. Врахування особливостей регіонів. Означає необхідність адаптації управлінських рішень до конкретних природних, соціальних, економічних та культурних умов окремих регіонів, що забезпечує ефективність управління на місцевому рівні.

11. Пріоритет загальнодержавних інтересів. Зазначений принцип вимагає, щоб усі рішення щодо використання та охорони земель були орієнтовані на досягнення загальнодержавних цілей і національних інтересів, зокрема збереження екологічної рівноваги та сталий розвиток.

12. Врахування людських чинників. Принцип підкреслює важливість врахування соціальних аспектів у земельному управлінні, зокрема потреб людей у землі, їхньої участі в прийнятті рішень та забезпечення їхнього права на землю та природні ресурси. Основними принципами державної політики у сфері охорони земель є: забезпечення охорони земель як основного національного багатства

українського народу; відшкодування збитків, заподіяних порушенням законодавства України про охорону земель; нормування та планомірне обмеження впливу господарської діяльності на земельні ресурси; поєднання заходів економічного стимулювання та юридичної відповідальності в галузі охорони земель; публічність у вирішенні питань охорони земель, використанні коштів Державного бюджету України та місцевих бюджетів на охорону земель.

Отже, методи, функції та принципи управління використанням і охороною земельних ресурсів в умовах ринкової економіки мають достатньо важливе значення для ефективного використання та охорони земель. Вони забезпечують баланс між економічними, екологічними та соціальними аспектами, сприяючи сталому розвитку та збереженню природних ресурсів. Реалізація методів, функцій та принципи управління дозволяє оптимізувати процеси управління та враховувати специфіку кожного регіону, що виступає ключовим для досягнення загальнодержавних інтересів у сфері земельних відносин.

1.3 Система державного контролю - напрям охорони та раціонального використання земельного фонду

Система державного контролю є важливим напрямом у забезпеченні охорони та раціонального використання земельного фонду, вона включає сукупність організаційних, правових та економічних заходів, спрямованих на забезпечення належного функціонування земельного законодавства та запобігання його порушенням. При цьому, ефективний державний контроль дозволяє виявляти нераціональне використання земель та вчасно вживати необхідні заходи для збереження їхнього ресурсу. Сутність державного контролю за охороною та раціональним використанням земельного фонду країни полягає у забезпеченні виконання законодавчих норм і стандартів, спрямованих на збереження земельних ресурсів для майбутніх поколінь.

Державний контроль включає моніторинг та перевірку дотримання правил використання земель, а також своєчасне реагування на порушення, що можуть призвести до деградації або нераціонального використання земель, відповідно цей процес сприяє ефективному управлінню земельним фондом, забезпечуючи оптимізацію використання земель та охорону навколишнього середовища.

Основну мету та завдання державного контролю за охороною та раціональним використанням земельного фонду країни представимо на рисунку 1.3.

Досліджуючи основні завдання державного контролю за охороною та раціональним використанням земельного фонду країни важливо відмітити те, що організація раціонального землекористування включає в себе комплекс заходів, спрямованих на ефективне і збалансоване використання земельних ресурсів з урахуванням їх природного потенціалу, потреби в розвитку сільського господарства, промисловості, житлового будівництва та інших видів діяльності.

Даний аспект передбачає розробку та впровадження сучасних методів управління землями, запровадження науково обґрунтованих норм і стандартів використання земель, збереження біорізноманіття та екологічної рівноваги, а також впровадження інноваційних технологій для зменшення негативного впливу на навколишнє середовище.

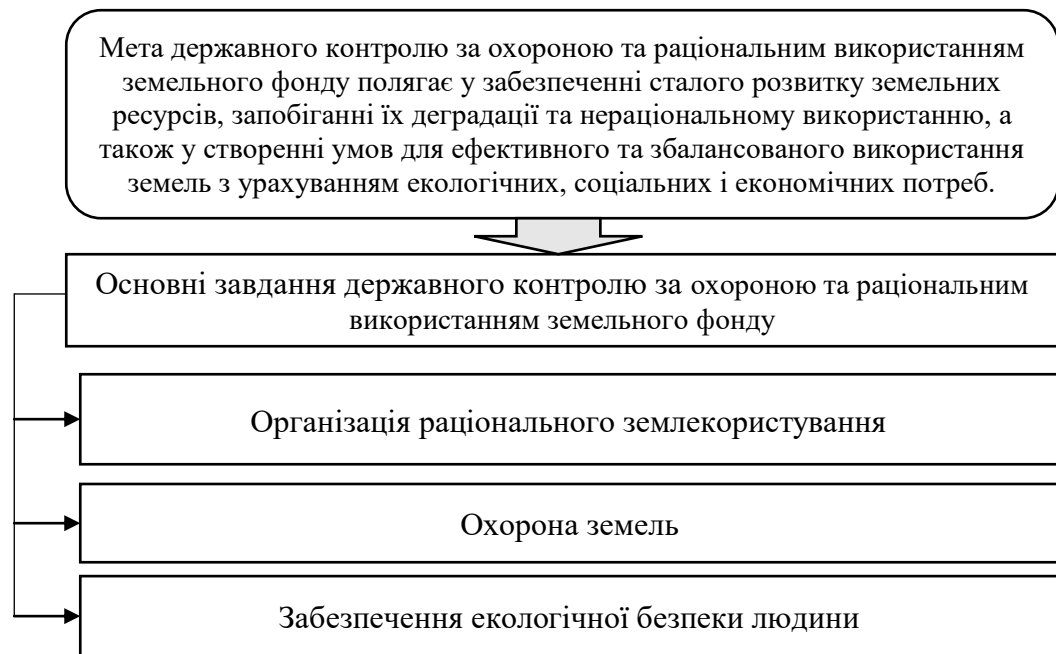

Рисунок 1.3 – Основна мета та завдання державного контролю за охороною та раціональним використанням земельного фонду країни
Джерело: складено автором на основі [26]

Охорона земель є однією з основних задач державної політики, оскільки земельні ресурси є обмеженим і не відновлюваним ресурсом, що потребує захисту від ерозії, забруднення, деградації та інших негативних змін. Це включає заходи щодо запобігання знищенню родючого шару ґрунту, боротьбу з забрудненням земель відходами промисловості та сільського господарства, а також відновлення деградованих земель. Охорона земель також передбачає створення системи моніторингу та контролю за їх станом та використанням.

Забезпечення екологічної безпеки людини полягає в тому, щоб використання земель не завдавало шкоди здоров'ю людей та не порушувало екологічного балансу. При цьому, зазначене включає створення сприятливих умов для життя та розвитку людини шляхом обмеження забруднення довкілля, забезпечення чистоти води, повітря та ґрунтів, а також запобігання катастрофічним наслідкам для природи та здоров'я від неправильного використання земель. Важливим аспектом є впровадження сталих практик, які сприяють збереженню екологічної рівноваги та довготривалій

життєздатності навколишнього середовища для майбутніх поколінь.

Державний контроль за використанням і охороною земель також є діяльністю компетентних органів держави, спрямовану на додержання вимог земельного законодавства, забезпечення гарантій, реалізації земельно-правових норм та утвердження законності у земельних відносинах.

В Україні державний контроль за використанням і охороною земельних ресурсів здійснюють органи місцевого самоврядування, Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру, а також інші уповноважені органи. Дані структури відповідають за здійснення моніторингу стану земель, перевірку відповідності використання земельним призначенням та дотримання вимог екологічних стандартів. Важливою складовою є проведення інспекцій та контролю за дотриманням правил землеволодіння та землекористування, а також застосування санкцій за порушення земельного законодавства.

До їх повноважень належать: розпорядження землями територіальних громад; підготовка висновків щодо вилучення (викупу) та надання земельних ділянок із земель державної власності, які проводять органи виконавчої влади; встановлення та зміна меж відповідних адміністративно-територіальних одиниць; організація землеустрою; забезпечення реалізації державної політики у галузі використання та охорони земель та інші.

У зарубіжних країнах, таких як Німеччина та Франція, система державного контролю за земельними ресурсами є високорозвинutoю, де органи контролю мають чітко визначені повноваження на всіх етапах управління земельними ресурсами. Вони використовують сучасні інформаційні технології для моніторингу та управління земельними ділянками, а також сприяють впровадженню сталих методів землекористування. У Німеччині органами, відповідальними за цей контроль, є Федеральне агентство з охорони навколишнього середовища та регіональні земельні органи, що здійснюють моніторинг та контроль за станом земель і відповідністю використанням екологічним стандартам. У Франції контроль за землями здійснюється через Агентство з охорони довкілля та регіональні органи, що координують земельну

політику та наглядають за дотриманням екологічних норм [41]. У Швеції та Канаді особлива увага приділяється інтернаціональним та національним ініціативам щодо охорони навколишнього середовища, зокрема у земельному праві, при цьому дозволяє ефективно збалансувати інтереси землевласників і охорону природних ресурсів. У Швеції за земельний контроль відповідають місцеві органи влади та Агентство охорони природи, що займаються управлінням землекористуванням і забезпеченням екологічних стандартів. В Канаді ключову роль у нагляді за земельними ресурсами виконують Міністерство навколишнього середовища та провінційні агентства, які мають повноваження на місцевому рівні.

Структурно-логічну схему реалізації державного контролю за використанням і охороною земельних ресурсів представимо на рисунку 1.4.

Рисунок 1.4 – Структурно-логічну схему реалізації державного контролю за використанням і охороною земельних ресурсів

Джерело: складено автором на основі [45, с.107]

Проаналізуємо ключові напрями реалізації системи державного контролю в країні, зокрема:

- збереження меж адміністративно-територіальних поділів, землеволодінь та землекористування забезпечує стабільність правовідносин у сфері землекористування та гарантує захист прав власників і користувачів земель;

- система цільового або функціонального використання земель спрямована на забезпечення відповідності фактичного використання земель їх цільовому призначенню, визначеному у правових актах;

- встановлення форм власності на землю дозволяє урегулювати правовий статус земельних ділянок та забезпечити прозорість земельних відносин;

- встановлення плати за користування землею є економічним інструментом стимулювання ефективного землекористування та наповнення бюджету;

- збереження геодезичних та межових знаків є основою просторового обліку земель і правової визначеності меж землекористування;

- виявлення порушень структури земельних угідь, ландшафтної системи та забруднення територій дозволяє оперативно реагувати на екологічні ризики і запобігати деградації земель.

Юридична відповідальність за порушення земельного законодавства має кілька форм, кожна з яких застосовується залежно від характеру та ступеня правопорушення:

- кримінальна відповідальність настає за найбільш тяжкі порушення, які завдали істотної шкоди земельним ресурсам або здоров'ю людей, наприклад, незаконне захоплення земель або забруднення земель небезпечними речовинами;

– адміністративна відповідальність застосовується за порушення, що не мають ознак злочину, зокрема самовільне зайняття земельної ділянки, невиконання умов її використання, або порушення вимог охорони земель;

– матеріальна відповідальність передбачає обов'язок порушника відшкодувати шкоду, заподіяну земельним ресурсам, державі, фізичним чи юридичним особам у результаті незаконного або нераціонального використання землі.

У цілому, система державного контролю за використанням і охороною земельних ресурсів є ключовим інструментом забезпечення законності у сфері землекористування та запобігання деградації земель. Її ефективне функціонування сприяє раціональному використанню земельного фонду, збереженню екологічної рівноваги та захисту інтересів держави й громадян. Подальше удосконалення цієї системи потребує впровадження сучасних інформаційних технологій, посилення відповідальності за порушення та гармонізації з міжнародними стандартами.

Висновки до розділу 1

Узагальнюючи результати дослідження представлені у першому розділі кваліфікаційної роботи слід відзначити наступне:

1. Раціональне використання та охорона земельного фонду є ключовими елементами сталого розвитку, оскільки земля виступає основним ресурсом для забезпечення продовольчої безпеки, економічного розвитку та екологічної рівноваги. Охорона земель передбачає комплекс правових, організаційних, економічних та технічних заходів, спрямованих на запобігання деградації та відновлення якісного стану ґрунтів. Науковий аналіз підходів до визначення раціонального використання земель

підкреслює необхідність інтеграції економічних, екологічних та соціальних аспектів для забезпечення ефективного управління цим ресурсом.

2. Управління раціональним використанням та охороною земельних ресурсів базується на комбінації адміністративних, економічних та соціально-психологічних методів, що дозволяє забезпечити баланс між ефективністю, екологічною безпекою та соціальними потребами. Функції державного управління, такі як регулююча, стимулююча, контрольна та каральна, спрямовані на забезпечення дотримання законодавства та запобігання негативним впливам на земельні ресурси. Принципи управління, включаючи науковість, стимулювання та врахування регіональних особливостей, формують основу для сталого розвитку та ефективного використання земельних ресурсів.

3. Система державного контролю за земельним фондом є невід'ємною складовою забезпечення раціонального використання та охорони земель, оскільки вона спрямована на дотримання законодавчих норм, запобігання деградації та оптимізацію використання земельних ресурсів. Ефективність контролю залежить від чітко визначених повноважень органів влади, використання сучасних інформаційних технологій та гармонізації з міжнародними стандартами. Юридична відповідальність за порушення земельного законодавства, включаючи кримінальну, адміністративну та матеріальну, є важливим інструментом для забезпечення дотримання норм і збереження земельних ресурсів.

РОЗДІЛ 2

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ОЦІНКА СИСТЕМИ ОХОРОНИ ТА ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ

2.1 Нормативно-правове забезпечення оцінки системи охорони та використання земельного фонду України

Раціональне використання та охорона земельного фонду є одними з ключових завдань державної екологічної та земельної політики України. Земля, як основний національний ресурс, відіграє визначальну роль у забезпеченні продовольчої безпеки, підтриманні екологічної рівноваги та сталого соціально-економічного розвитку. У цьому контексті особливої актуальності набуває питання нормативно-правового забезпечення оцінки системи охорони та використання земель, що виступає основою для ефективного управління земельними ресурсами, запобігання їх деградації, збереження родючості ґрунтів та забезпечення прав власників і користувачів земель. Законодавча база України у сфері земельних відносин постійно вдосконалюється з урахуванням викликів сучасності, європейських підходів до охорони навколишнього середовища та принципів сталого розвитку. Однак існуюча система правового регулювання потребує комплексної оцінки щодо її ефективності, узгодженості та здатності забезпечити належний контроль за використанням земельного фонду. У зв'язку з цим наукове дослідження нормативно-правового забезпечення оцінки системи охорони та використання земельного фонду України є надзвичайно важливим для формування дієвих механізмів регуляторного впливу в цій сфері.

Аналізуючи нормативно-правове регулювання використання та охорони земельних ресурсів необхідно відзначити наявність наступних законодавчих актів, які регулюють даний аспект діяльності, зокрема Конституція України, Земельний кодекс України, Кримінальний кодекс

України, Закони України «Про охорону земель» та «Про охорону навколишнього середовища». Основні положення даних законодавчих актів представимо у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1 – Нормативно-правове регулювання використання та охорони земельних ресурсів в Україні

Нормативно-правовий акт	Ключові статті	Основні положення
Конституція України [24]	Ст. 14: земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави	Встановлює загальний принцип охорони землі як стратегічного ресурсу держави
	Ст. 50: право на безпечне для життя і здоров'я довкілля	Гарантує захист ґрунтів від забруднення та деградації
Земельний кодекс України [16]	Ст. 5: принципи земельного законодавства	Регулювання земельних відносин для забезпечення раціонального використання та охорони земель
	Глава II: повноваження органів влади у сфері земельних відносин.	Визначає компетенції органів влади у сфері управління, контролю та охорони земель
	Ст. 162: охорона земель	Передбачає обов'язковість заходів щодо збереження та відновлення земель, запобігання їхньому виснаженню, забрудненню та деградації
Закон України «Про охорону земель» [33]	Ст. 3: принципи державної політики у сфері охорони земель	Забезпечення збереження ґрунтів, їх родючості та екологічних функцій
	Ст. 19: державний контроль за використанням та охороною земель	Визначає механізми моніторингу стану земель та контроль за дотриманням законодавства
Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» [34]	Розділ VIII: контроль і нагляд у галузі охорони навколишнього природного середовища	Передбачає заходи для попередження деградації та забруднення земель
Кримінальний кодекс України [25]	Ст. 239: забруднення або псування земель	Встановлює відповідальність за порушення екологічної безпеки у сфері охорони земель

Джерело: складено автором на основі [16; 24-25; 33-34]

Нормативно-правове регулювання використання та охорони земельних ресурсів в Україні базується на системі законодавчих актів, які закріплюють принципи, вимоги та механізми управління земельним фондом з метою його

раціонального використання і збереження.

Основоположним актом у цій системі є Конституція України, яка у статті 14 проголошує землю основним національним багатством, при цьому перебуває під особливою охороною держави. Це положення формує ідеологічну та правову основу для всього земельного законодавства, наголошуючи на стратегічній важливості землі як ресурсу, що повинен використовуватися відповідально та з урахуванням інтересів майбутніх поколінь. Стаття 50 Конституції [24] гарантує кожному право на безпечне для життя і здоров'я довкілля, що включає обов'язок держави забезпечувати належний екологічний стан ґрунтів і захищати їх від деградації та забруднення. Таким чином, ці конституційні норми створюють правову основу для екологічно збалансованої політики у сфері землекористування.

Земельний кодекс України виступає центральним актом спеціального земельного законодавства. У статті 5 Кодексу [16] закріплено основні принципи земельного законодавства, серед яких провідне місце займають раціональне використання, охорона земель та забезпечення їхньої відновлюваності. Глава II чітко окреслює компетенції органів державної влади та місцевого самоврядування у сфері регулювання земельних відносин, створюючи при цьому інституційне підґрунтя для здійснення контролю, нагляду та реалізації державної політики у сфері охорони земель.

Важливою також є стаття 162 даного законодавчого акту, яка містить вимоги щодо обов'язковості заходів із збереження та поліпшення стану земель, включаючи запобігання їхньому виснаженню, ерозії, забрудненню та іншим процесам деградації. Однак, на практиці ефективність реалізації цих положень залишається обмеженою через фрагментарність контролю та недостатній рівень координації між відповідальними органами.

Закон України «Про охорону земель» [33] деталізує положення Земельного кодексу в частині збереження ґрунтів. У статті 3 визначено принципи державної політики у сфері охорони земель, які орієнтовані на забезпечення родючості ґрунтів, захист їхніх екологічних функцій і

підтримання екосистемної стійкості. Зазначений Закон також закріплює обов'язки держави щодо здійснення контролю за дотриманням вимог щодо охорони земель (стаття 19), передбачаючи проведення моніторингу, обстежень і застосування санкцій у разі виявлення порушень. Проте, у реальній практиці рівень здійснення таких контрольних заходів є недостатнім, що знижує дієвість правового регулювання.

Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» [34] відіграє важливу роль у системному підході до охорони земель як елемента довкілля. Розділ VIII цього закону регламентує питання державного контролю і нагляду в сфері екології, включаючи землю, та встановлює правові основи для запобігання забрудненню і деградації ґрунтів, при цьому його міжгалузевий характер дозволяє узгоджувати екологічну політику у сфері землекористування з іншими секторами господарської діяльності, однак існує потреба в кращій інтеграції цього закону з земельним законодавством.

Кримінальний кодекс України (стаття 239 даного законодавчого акту) [25] встановлює кримінальну відповідальність за забруднення або псування земель. Зазначене положення виконує функцію правового стримування та слугує важливим елементом у системі забезпечення екологічної безпеки. Однак практика застосування цієї норми виявляє труднощі у доказуванні складу злочину, особливо в умовах обмеженого доступу до якісної експертизи та відсутності ефективної міжвідомчої співпраці.

Окрім основних законодавчих актів, що безпосередньо регулюють земельні відносини, охорону земель в Україні забезпечують також інші нормативно-правові документи, які мають міжгалузевий характер або стосуються окремих аспектів природокористування.

Зокрема, Водний кодекс України [6] містить положення щодо охорони земель, пов'язаних із водними об'єктами. У документі встановлюється спеціальний режим використання земель прибережних захисних смуг, водоохоронних зон, земель водного фонду, що спрямований на запобігання

забрудненню та ерозії ґрунтів, а також на збереження природної рослинності й стабільності екосистем. Відповідно, регулювання водного користування безпосередньо впливає на охорону земель від деградаційних процесів.

Лісовий кодекс України [27] також відіграє роль у збереженні земель, зокрема лісового фонду, який виконує ґрунтозахисну, водоохоронну та кліматорегулюючу функції. Він визначає правові засади ведення лісового господарства на засадах стійкого розвитку, що передбачає охорону ґрунтів від ерозії, зсувів і втрати родючості.

Кодекс України про надра [21] містить положення щодо рекультивації земель після здійснення гірничодобувної діяльності. Вимоги до охорони земель при розробці родовищ корисних копалин передбачають їхнє відновлення, збереження природного шару ґрунту та подальше використання відповідно до цільового призначення. Зокрема, стаття 66 Кодексу України про надра встановлює обов'язковість проведення рекультивації земель після завершення користування надрами, включаючи зняття, збереження та повторне використання родючого шару ґрунту, що дозволяє мінімізувати негативний вплив гірничих робіт на земельні ресурси. Важливе значення для охорони земель має також Закон України «Про державний земельний кадастр», особливо стаття 9, яка регламентує ведення відомостей про якісний стан ґрунтів. Цей механізм дозволяє здійснювати моніторинг і контроль за змінами в родючості та цільовому призначенні земель, що є основою для прийняття рішень про їх охорону та раціональне використання.

При цьому, Закон України «Про оцінку земель» у статті 5 передбачає врахування екологічних і агрохімічних показників при нормативній грошовій оцінці земель. Такий підхід стимулює землекористувачів дотримуватись екологічно безпечних практик господарювання, оскільки зниження якісних показників ґрунтів може вплинути на вартість землі.

Окрему роль відіграє також Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію», який у контексті охорони земель сприяє об'єднанню зусиль землевласників і землекористувачів у впровадженні сучасних методів

землеробства, що базуються на принципах збереження родючості ґрунтів, недопущення їх ерозії, виснаження та забруднення [].

Узагальнюючи, можна стверджувати, що система охорони земель в Україні базується на міжгалузевому підході, в межах якого земельне, водне, лісове, надрове та екологічне законодавство взаємодіють з метою забезпечення цілісного механізму збереження ґрунтів як основного ресурсу аграрного і екологічного потенціалу держави. Такий підхід дозволяє реалізовувати державну політику в сфері сталого землекористування, спрямовану на запобігання деградаційним процесам, збереження екосистемних функцій землі та підвищення екологічної безпеки.

В цілому, нормативно-правова база України у сфері використання та охорони земель має достатньо сформовану структуру і містить низку прогресивних положень, однак її практична реалізація нашоюхується на системні проблеми – інституційну слабкість, низьку ефективність контролю та недостатню відповідальність суб'єктів господарювання, що, при цьому, зумовлює необхідність подальшої гармонізації законодавства, посилення контролюючих функцій держави та удосконалення механізмів притягнення до відповідальності за порушення земельного законодавства.

2.2 Аналіз сучасного стану, структури та напрямів використання земельного фонду України

Аналіз сучасного стану та структури земельного фонду України є актуальним у контексті реформування земельних відносин, впровадження ринку землі та необхідності забезпечення сталого розвитку. Земельний фонд країни характеризується значною питомою вагою сільськогосподарських угідь, особливо ріллі, що пов'язано з високою природною якістю українських земель, великою питомою вагою в їхньому складі чорноземів. Зазначені

особливості зумовлюють необхідність ефективного управління та раціонального використання земельних ресурсів.

Представлений аналітичний огляд земельного ринку України у 2024 році свідчить про поступову стабілізацію та формування інституційної основи функціонування земельного ринку. Зареєстрована площа земель у державному земельному кадастрі становить 44,7 млн га, що відповідає 74,1% від загального земельного фонду країни. Водночас, частка зареєстрованих сільськогосподарських земель сягає 77,0% (32,9 млн га), що вказує на домінуючу роль аграрного сектору в структурі землекористування України (таблиця 2.2).

Таблиця 2.2 – Структура земельних ресурсів України

Види земельних ресурсів	млн. га	% до загальної площі
Сільськогосподарські угіддя	42,4	70,2
Орні землі	34,3	56,79
Сади, виноградники та інші багаторічні насадження	1,1	1,82
Сіножаті, пасовища й перелоги	7	11,59
Ліси та чагарники	10,1	16,72
Болота	0,8	1,32
Водойми	2,4	3,97
Піски і яри	0,5	0,83
Шляхи	1	1,66
Інші землі	3,2	5,3
Всього	60,4	100
Зареєстрована площа земель	44,7	74,1

Джерело: складено автором на основі [1]

Військове вторгнення російської федерації в Україну, ведення активних бойових дій, перебування територій під окупацією зумовили значне забруднення земель України та неможливість ведення господарської діяльності на відповідних територіях протягом багатьох років після завершення військового конфлікту.

У цілому, частка площі території України постраждалої від окупації, мінування та ведення бойових дій у її загальній площі країни становила 31,74% (додаток А). Площа постраждалих сільськогосподарських угідь у

2022 р. складала 10514,13 тис. га, а площа угідь, які у цьому році могли використовуватись у сільськогосподарській діяльності, становила 32924,00 тис. га, що на 26,04% менше порівняно із площею до початку повномасштабного вторгнення. Площа ріллі та перелогів, що не зазнали змін під час військової агресії, становила 22280,45 тис. га, що на 31,93% менше, ніж до початку військових дій.

Площа сіножатей та пасовищ скоротилась на 43,45%, передусім, через те, що в областях, які найбільше постраждали від військових дій, зосереджена найбільша частка відповідних земель – від 17,5% в Чернігівській області до 21,88% у Луганській області, при цьому стосується лісів та інших лісовкритих земель, то їх площа порівняно із довоєнним періодом зменшилась на 26,05% з 10686,6 тис. га до 7903,03 тис. га.

У результаті успішних дій Збройних сил України у 2022 р. та на початку 2023 р. території Київської, Житомирської, Чернігівської областей було деокуповано; частина земель Миколаївської та Сумської областей також було повернуто, однак, під окупацією залишилось, відповідно, 3 та 15%.

У результаті, у 2023 р. загальна площа земельних ресурсів України за виключенням окупованих територій, зон ведення активних бойових дій, зон вздовж україно-російського кордону та інших територій, де неможливе ведення господарської діяльності, збільшилась на 13,58 % порівняно із 2022 р. до 46787,98 тис. га. Зокрема, площа сільськогосподарських угідь збільшилась на 13,19 % (у т.ч. за рахунок збільшення ріллі та перелогів на 12,31 %), а площа лісів і лісовкритих земель – на 16,73 % (рисунок 2.1).

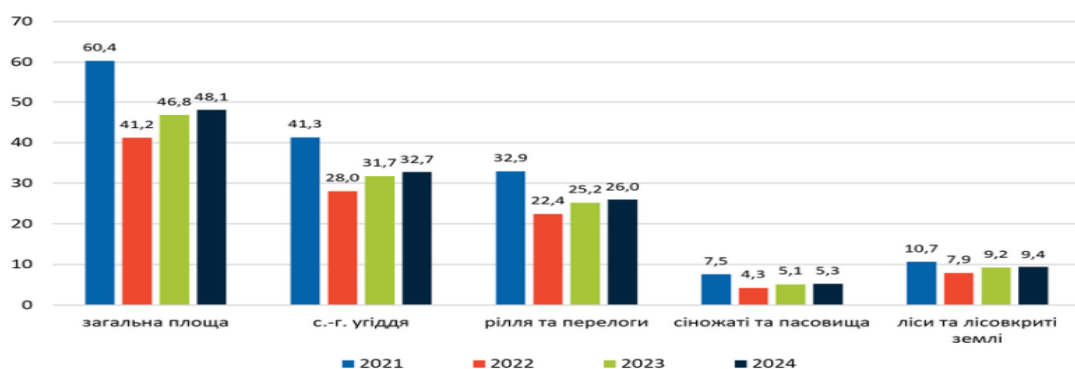

Рисунок 2.1 – Динаміка земельних ресурсів України у 2021–2024 рр.

Джерело: складено автором на основі [12]

На початку 2024 року площа території України, придатних для здійснення господарської діяльності, становила 48109,77 тис. га, що свідчить про зростання на 16,78 % у порівнянні з 2022 роком та на 2,83 % у порівнянні з 2023 роком. Така позитивна динаміка обумовлена процесами деокупації окремих районів Харківської та Херсонської областей.

У структурі землекористування спостерігається збільшення площі лісів на лісовкритих територіях на 18,53 % відносно 2022 року, а також розширення площі сільськогосподарських угідь на 16,69 %, у тому числі ріллі та перелогів — на 15,31 %, сіножатей і пасовищ — на 24,07 %. Ці зміни свідчать про поступове відновлення контролю над територіями та зростання потенціалу для економічного освоєння земельного фонду.

Відповідно, сільськогосподарські угіддя займають близько двох третин території України, що становить 42,4 млн гектарів або 70,2 % від загальної площі земельного фонду держави. Такий показник свідчить про високий рівень освоєння земельних ресурсів. За площею сільськогосподарських угідь у розрахунку на одну особу Україна займає провідне місце серед європейських країн (таблиця 2.3).

Таблиця 2.3 – Землекористування в європейських країнах та Україні

Найменування показника	Україна	Країни Європи	Країни ЄС
Загальна площа земель, млн га	60,4	1015,6	437,4
Площа чорноземів, млн га	28,0	84,0	18,0
Площа сільськогосподарських угідь, млн га	42,4	474,8	177,7
Площа орних земель, млн га	34,3	277,8	115,7
Площа сертифікованих органічних сільськогосподарських земель, млн га	0,3	11,6	5,3
Площа зрошуваних земель, млн га	0,5	20,8	11,1
Площа сільськогосподарських угідь на одного жителя, га/особу	0,71	0,63	0,44

Джерело: складено автором на основі [17]

Завдяки високій якості ґрунтів Україна входить до числа світових лідерів за аграрним потенціалом. Водночас значна частина земель зазнає деградації, зокрема ерозії, засолення, забруднення, а також процесів опустелювання, особливо в південних регіонах країни. Незважаючи на наявність значного земельного ресурсу з високою природною родючістю, інтенсивне використання угідь без належного дотримання принципів сталого землекористування призводить до поступового зниження якості ґрунтів. Зростання антропогенного навантаження, недосконала меліоративна система, відсутність ефективного контролю за агроекологічним станом земель, а також недостатнє впровадження сучасних екологічно безпечних технологій обробітку ґрунту поглиблюють процеси деградації. Це, у свою чергу, знижує врожайність сільськогосподарських культур, погіршує екологічну ситуацію та ставить під загрозу продовольчу безпеку держави у довгостроковій перспективі. У територіальному розрізі найвищий рівень освоєння сільськогосподарських угідь зафіксовано в Запорізькій та Кіровоградській областях — по 84,55 %, Миколаївській — 83,53 %, Дніпропетровській — 80,89 %, Одеській — 79,83 % та Харківській — 78,74 %. Водночас найнижчі показники спостерігаються в західних регіонах країни, зокрема в Закарпатській (36,86 %), Івано-Франківській (46,30 %) та Рівненській (47,78 %) областях (рисунок 2.2), що зумовлено як природно-кліматичними умовами, так і специфікою рельєфу та лісистістю територій.

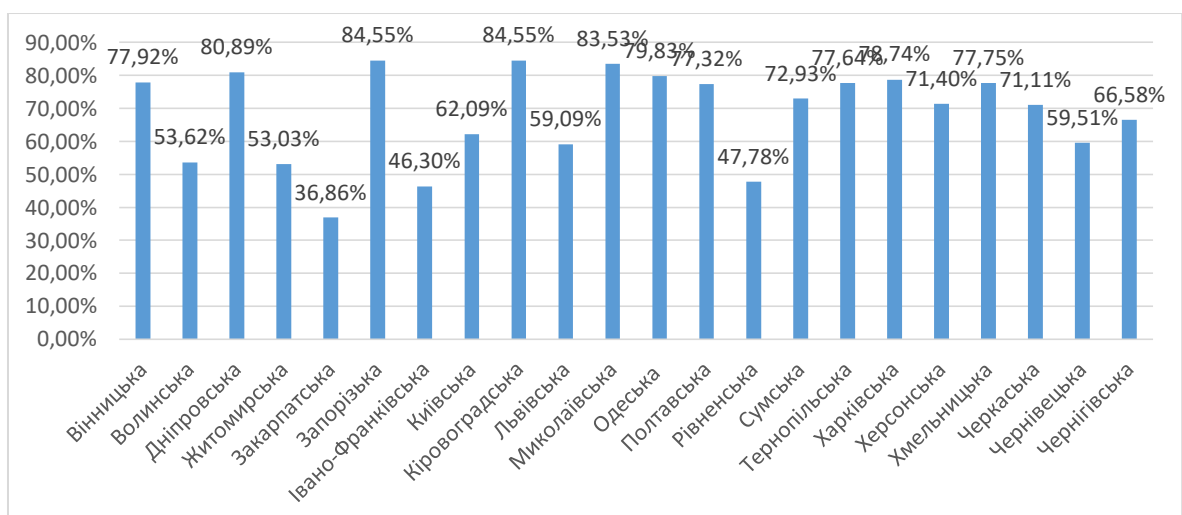

Рисунок 2.2 – Рівень освоєння земель сільськогосподарського призначення в Україні, %

Джерело: складено автором на основі [1]

Середня нормативна грошова оцінка ріллі становить 28 924 грн/га, що є важливим економічним індикатором для визначення орендної плати, земельного податку, а також для фінансового планування у сфері агробізнесу. При цьому середньозважена орендна плата за користування ділянками сільськогосподарського призначення комунальної власності, визначена на земельних торгах, становить 8 835 грн/га. Це свідчить про помірний попит на оренду сільськогосподарських земель, з огляду на ринкові очікування та продуктивність таких ділянок.

Середньозважена ціна купівлі-продажу однієї ділянки сільськогосподарського призначення становить 42 867 грн/га. Такий показник демонструє формування початкової вартості земель як активу на відкритому ринку, хоча реальна вартість залишається відносно низькою порівняно з європейськими країнами.

Обсяг площ, прокредитованих під заставу сільськогосподарських земель, становить 15 460 га, що свідчить про зростання ролі землі як заставного активу у фінансових операціях аграрних підприємств. Це підтверджує зростання довіри банківського сектору до сільськогосподарських активів.

Активність на ринку купівлі-продажу характеризується середнім показником у 341 угоду на день у січні 2024 року, із середнім розміром земельної ділянки 2,24 га. Загальна кількість укладених угод становить 237 692, а їх загальна площа — 533 154 га. Це свідчить про високу динаміку земельного обігу та інтенсивне формування вторинного ринку земель, де значну роль відіграє дрібне та середнє фермерство [1].

Таким чином, зазначені показники демонструють активізацію ринку земель сільськогосподарського призначення, зростання їхньої економічної вартості та поступову інтеграцію земельних ресурсів у загальну фінансово-

господарську систему країни.

Наявність земельного фонду обумовлює необхідність його якісного використання. В даному аспекті важливо відзначити те, що активізація розвитку деградаційних процесів спричинило до нехтування питаннями екологічної придатності земель для вирощування певних видів сільськогосподарських культур, зокрема необґрунтоване збільшення площ просапних найвиснажливіших культур. У результаті знищуються найродючіші шари ґрунту, втрачається його найважливіша складова – гумус, погіршуються фізичні та фізико-хімічні властивості [3]. Структура посівних площ основних сільськогосподарських культур в Україні нами наведено в таблиці 2.4.

Таблиця 2.4 – Посівні площі культур сільськогосподарських в 2019–2023 роках

Рік	Сільсько-господарські культури	Зернові та зернобобові	Буряк цукровий фабричний	Соняшник	Картопля	Овочеві культури відкритого ґрунту
2016	27026	14401	292	6073	1312	442
2017	27585	14624	316	6034	1323	439
2018	27699	14839	276	6117	1319	433
2019	28001	15318	222	5928	1309	446
2020	28147	15392	220	6457	1325	457
2021	28581	15995	227	6622	1283	454
2022	23405	12171	184	5293	1208	373
2023	22809	10985	250	5220	1210	393

Джерело: складено автором на основі [40, с.212]

У період 2016–2021 років загальні посівні площі сільськогосподарських культур в Україні залишалися відносно стабільними, коливаючись у межах від 27 026 до 28 581 тис. га. У цей період спостерігалось незначне зростання площ зернових та зернобобових культур, з 14 401 тис. га у 2016 році до 15 995 тис. га у 2021 році. Посіви соняшнику демонстрували тенденцію до поступового збільшення — з 6 073 тис. га у 2016 році до 6 622 тис. га у 2021

році. Водночас спостерігалось скорочення площ під картоплею та овочевими культурами відкритого ґрунту.

Найбільш різке зменшення посівних площ зафіксовано у 2022–2023 роках. Загальні площі скоротилися до 23 405 тис. га у 2022 році та 22 809 тис. га у 2023 році. Це зниження супроводжувалося суттєвим падінням площ зернових і зернобобових культур — до 12 171 тис. га та 10 985 тис. га відповідно. Аналогічна тенденція спостерігалася і щодо овочевих культур відкритого ґрунту. Водночас площі під картоплею залишилися відносно стабільними, а площі під цукровим буряком хоча і зменшувалися в окремі роки, у 2023 році продемонстрували незначне зростання порівняно з попереднім роком. Зазначені зміни пояснюються, зокрема, наслідками воєнних дій, порушенням логістичних ланцюгів і змінами в аграрній політиці.

Негативна динаміка посівних площ негативно вплинула на рівень виробництва сільськогосподарських культур протягом 2016-2023 рр., дані представлено у таблиці 2.5.

Таблиця 2.5 – Рівень виробництва сільськогосподарських культур протягом 2016-2023 рр.

Рік	Зернові та зернобобові	у т.ч. пшениця	Цукровий буряк фабричний	Соя шник	Картопля	Овочеві культури	Плодові та ягідні	Виноград
2016	66088	26044	14011	13627	21750	9415	2007	378
2017	61917	26159	14882	12236	22208	9286	2048	410
2018	70057	24606	13968	14165	22504	9440	2571	468
2019	75143	28328	10204	15254	20269	9688	2119	366
2020	64933	24877	9150	13110	20838	9653	2024	281
2021	86010	32151	10854	16392	21356	9935	2235	264
2022	53864	20729	9941	11329	20899	7512	1995	258
2023	59772	21625	13130	12760	21359	8297	1996	245

Джерело: складено автором на основі [40, с.216]

Дані аналітичної табл. 2.5. засвідчують те, що упродовж аналізованого періоду спостерігалися значні коливання обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, що зумовлено як природно-кліматичними

чинниками, так і соціально-економічними та політичними умовами. Найвищий рівень виробництва зернових та зернобобових культур зафіксовано у 2021 році (86010 тис. т), що свідчить про сприятливі агрометеорологічні умови та ефективну агротехнологічну політику. Водночас у 2022 році обсяги їх виробництва значно знизилися до 53864 тис. т, що пояснюється повномасштабною війною, частковою окупацією аграрних територій та порушенням логістичних ланцюгів.

Щодо пшениці, найвищий її валовий збір також припав на 2021 рік (32 151 тис. т), після чого у 2022–2023 рр. спостерігається суттєве скорочення. Подібна тенденція простежується і щодо цукрових буряків, обсяги виробництва яких зросли у 2023 році до 13130 тис. т, відновившись після попереднього зниження у 2020–2022 рр.

У виробництві соняшнику також відзначаються вагомі коливання: максимальний рівень у 2021 році (16392 тис. т), після чого зафіксоване скорочення в умовах воєнного стану, однак у 2023 році обсяги частково відновилися (12760 тис. т).

Щодо картоплі, то її виробництво демонструє відносну стабільність із незначними коливаннями в межах 20000–22500 тис. т, що свідчить про сталість цієї галузі на фоні загального спаду.

Овочеві культури характеризуються поступовим скороченням виробництва, з максимумом у 2021 році (9935 тис. т) та зниженням до 8297 тис. т у 2023 році. Аналогічна тенденція простежується у плодово-ягідному секторі та виноградарстві, де після короткочасного зростання у 2018–2021 рр. у наступні роки відбулося зменшення виробничих показників.

Загалом результати дослідження вказують на значний вплив зовнішніх деструктивних факторів на аграрний сектор України впродовж 2022–2023 рр. Водночас зафіксоване часткове відновлення у 2023 році свідчить про стійкість аграрної системи та здатність адаптуватися до кризових умов.

Споживання продуктів харчування є вирішальним чинником для формування харчової промисловості нашої держави в період ринкового

реформування. За офіційними статистичними даними в Україні нормою споживання солодкого продукту є 38 кг/рік. Споживання цукру залежить від сезону. Особливо споживання в цукрі зростає в той період коли збільшується потреба в ньому для виробництва соків, компотів, джемів, солодких напоїв, морозива, фруктових консервів та ін. Споживання основних продуктів харчування в Україні за 2016–2023 рр., кг (на одну особу за рік) представимо у таблиці 2.6.

Таблиця 2.6 – Споживання основних продуктів харчування в Україні за період 2016–2023 рр., кг (на одну особу за рік)

Продукти харчування	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	Зміни (+-) 2023 р. до 2016 р.
Хлібні вироби	103,0	101,2	99,4	97,8	96,6	92,7	89,5	85,2	-17,8 кг
Цукор	36,0	34,5	33,9	31,6	27,8	28,5	26,0	24,7	-11,3 кг
Олія	12,3	12,5	12,7	13,1	12,3	13,6	13,2	13,8	+1,5 кг
Картопля	138,0	136,2	135,0	134,5	134,0	132,4	130,8	129,1	-8,9 кг

Джерело: складено автором на основі [40, с.232]

У період з 2016 по 2023 рік в Україні спостерігалися значні зміни у рівні споживання основних продуктів харчування на одну особу.

Найбільше зниження зафіксовано у споживанні хлібних виробів, яке скоротилося з 103,0 кг у 2016 році до 85,2 кг у 2023 році, що становить зменшення на 17,8 кг. Така тенденція може бути зумовлена як зміною харчових звичок населення, зокрема переходом до низьковуглеводного раціону, так і загальним зниженням купівельної спроможності.

Суттєве скорочення також спостерігається у споживанні цукру – з 36,0 кг до 24,7 кг, тобто на 11,3 кг. Цей показник свідчить про зростання обізнаності населення щодо шкоди надмірного споживання цукру та популяризацію здорового способу життя.

Споживання олії дещо зросло – з 12,3 кг до 13,8 кг, що становить збільшення на 1,5 кг. Це зростання може свідчити про зміну кулінарних

уподобань населення, зокрема активніше використання рослинних жирів у приготуванні страв. Картопля залишається традиційною складовою раціону українців, однак її споживання знизилося з 138,0 кг до 129,1 кг (на 8,9 кг), що також може бути пов'язано з поступовим зменшенням загального споживання вуглеводних продуктів.

Загалом дослідження свідчить про зниження споживання традиційних продуктів високого вмісту вуглеводів, таких як хліб і картопля, та цукру, водночас з незначним зростанням споживання олії, що відображає зміну структури харчування населення України в напрямку більш збалансованого раціону.

В цілому узагальнюючи результати дослідження, слід відзначити те, що скорочення розміру земельного фонду України зумовлене наслідками збройної агресії, тимчасовою окупацією частини територій та екологічним забрудненням земель. Окрім безпосередньої втрати доступу до значної частини сільськогосподарських угідь, мають місце й інші негативні наслідки, зокрема деградація ґрунтів, порушення цілісності екосистем, а також зниження продуктивного потенціалу земель через мінування, техногенні забруднення та тривалу відсутність обробітку. Дана негативна динаміка вплинула на скорочення розмірів посівних, зниження виробництва та, відповідно, споживання сільськогосподарської продукції в нашій країні.

2.3 Еколого-економічні аспекти раціонального використання і охорони земельних ресурсів на регіональному рівні

Раціональне використання та охорона земельних ресурсів набувають особливої актуальності в умовах інтенсифікації господарської діяльності, урбанізації та зростання антропогенного навантаження на навколишнє середовище. Земельні ресурси є одним із найважливіших природних

капіталів, що забезпечують функціонування аграрного сектору, збереження екосистем та сталий розвиток регіонів. На регіональному рівні екологічно виважене та економічно обґрунтоване управління землями є необхідною умовою підвищення ефективності землекористування, збереження ґрунтового покриву, біорізноманіття та запобігання деградаційним процесам.

Об'єктом дослідження обрано Лановецьку міську об'єднану територіальну громаду Кременецького району Тернопільської області (надалі - Лановецька ОТГ або Лановецька громада) (рисунок 2.3), її земельний фонд та еколого-економічні аспекти раціонального використання і охорони земельних ресурсів.

Рисунок 2.3 – Карта розташування Лановецької ОТГ

Джерело: складено автором на основі [36]

Протягом 2023 року в громаді здійснювали господарську діяльність 15 фермерських господарств, 53 малих та 5 середніх підприємств. Чисельність працюючих у бізнесових структурах становить понад 1400 працівників. Крім

того, в громаді зареєстровано 556 фізичних осіб-підприємців та 81 юридична особа. Підприємницькими структурами громади протягом року за рахунок реєстрації суб'єктів підприємницької діяльності створено нових 133 робочих місць.

В громаді діють більше 160 об'єктів роздрібної торгівлі, 12 закладів ресторанного господарства, 16 об'єктів торгівлі лікарськими засобами та виробами медичного призначення, 40 об'єктів з побутового обслуговування населення та один ринок.

Основні бюджетоутворюючі агропромислові підприємства Лановецької громади: ПСП «Горинь», ПП «Прогрес-К», ТОВ «Волочисбк Агро», ТОВ «Шумськ-Агро», ПРАТ «Зернопродукт МХП», ПСП а/ф «Білозірська», ТОВ «Комагро», ПСП «Реан», ПСП «ім. Шевченка», СТБК «Святець», ФГ «Айова», ФГ «СМН» (додаток Б). Розподіл земельного фонду Лановецької громади представлено на рисунку 2.4.

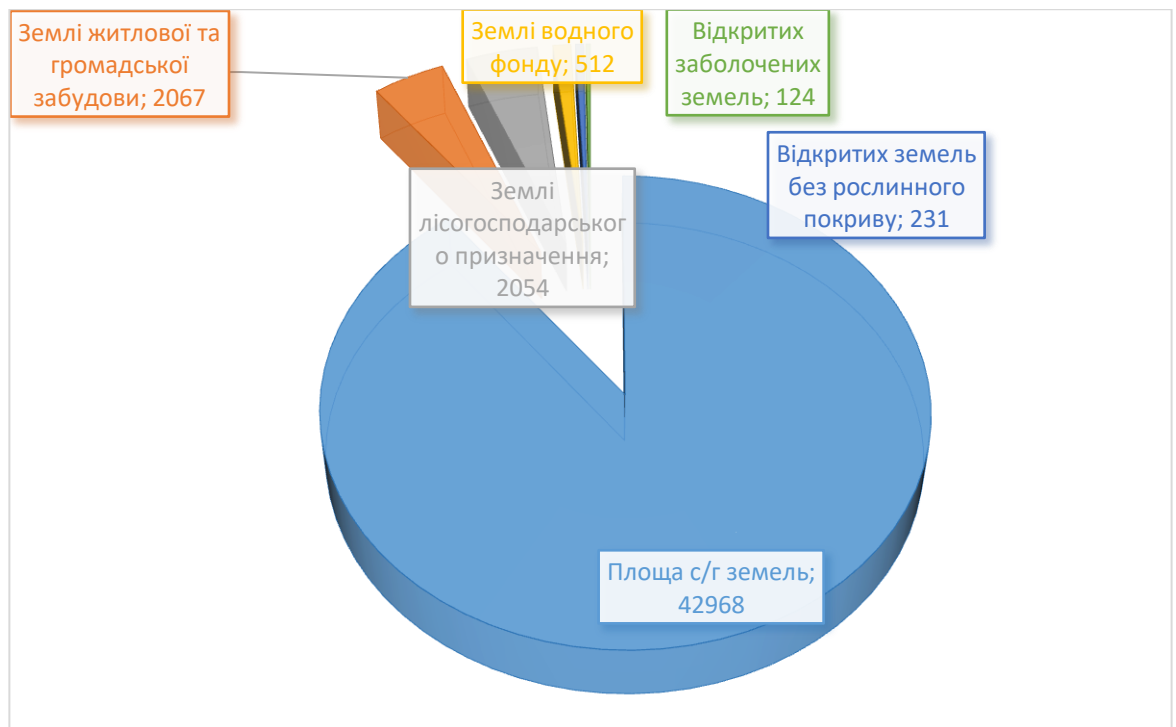

Рисунок 2.4 – Розподіл земельного фонду Лановецької громади, 2024 рік

Джерело: складено автором на основі [36]

На основі поданих даних встановлено, що загальна площа земельного фонду Лановецької громади становить 47956 га. Основну частину земель займають сільськогосподарські угіддя – 42968 га, що становить 89,60 % від загальної площі. Це свідчить про виражену аграрну спрямованість території та високий потенціал для розвитку сільського господарства.

Землі житлової та громадської забудови займають 2067 га або 4,31 %, що характеризує помірний рівень урбанізації. Землі лісгосподарського призначення охоплюють 2054 га (4,28 %), що вказує на наявність певного лісового ресурсу, важливого для підтримки екологічного балансу.

Землі водного фонду становлять 512 га (1,07 %), що забезпечує основу для збереження водних екосистем і задоволення потреб у водних ресурсах. Відкриті землі без рослинного покриву – 231 га (0,48 %) і відкриті заболочені землі – 124 га (0,26 %) мають незначну частку в загальній структурі, проте відіграють важливу роль у біорізноманітті та водорегулюванні.

Таким чином, структура земельного фонду Лановецької громади вказує на домінування аграрного сектору з обмеженими, але екологічно важливими площами інших категорій земель.

Для оцінки економічної ефективності використання земельних ділянок різного цільового призначення обрані три основні методи. Методи оцінки економічної ефективності використання земельних ділянок різного цільового призначення наведені в таблиці 2.7.

Таблиця 2.7 – Методи оцінки економічної ефективності використання земельних ділянок різного цільового призначення

Метод	Характеристика
Аналіз витрат і вигод	Метод дозволяє комплексно оцінити економічну ефективність використання земельної ділянки шляхом зіставлення отриманих доходів із понесеними витратами. До розрахунків включаються як прямі (капітальні, експлуатаційні витрати), так і непрямі витрати (екологічні, соціальні), що дає змогу врахувати повний спектр економічних наслідків.
Агрономічно-економічна оцінка	Застосовується переважно до сільськогосподарських земель і передбачає врахування агровиробничих властивостей ґрунтів, урожайності та економічної доцільності вирощування певних

	культур. Дозволяє визначити найефективніше використання земель з погляду аграрного виробництва.
Оцінка рентного доходу	Передбачає розрахунок можливого рентного доходу, що може бути отриманий від використання земельної ділянки у певному режимі (наприклад, сільськогосподарському, комерційному тощо). Метод дозволяє оцінити довгострокову економічну вигоду з урахуванням стабільності доходів і перспективності використання земель.

Джерело: складено автором на основі [42, с.178]

Перш за все здійснимо порівняння вигоду та витрат використання земельних ділянок земельного фонду Лановецької громади у 2024 році, результати дослідження подамо у вигляді таблиці 2.8.

Таблиця 2.8 – Порівняння доходів та витрат різних видів землекористування у Лановецькій ОТГ, 2024 рік

Показник	Землі сільськогосподарського призначення	Землі промисловості	Землі житлової забудови	Землі громадської забудови	Землі рекреаційного призначення
Середній дохід з 1 га (грн)	28 000	85 000	45 000	22 000	14 000
Середні витрати на 1 га (грн)	19 000	60 000	28 000	14 000	7 500
Рентабельність (%)	47	42	61	57	87

Джерело: розраховано автором на основі внутрішньої звітності Лановецької ОТГ

Аналіз даних, наведених у таблиці 2.8, дає змогу зробити висновки щодо економічної ефективності різних форм землекористування в межах Лановецької територіальної громади. Найвищу рентабельність демонструють землі рекреаційного призначення (87%), що свідчить про значний потенціал розвитку рекреаційної інфраструктури за умови відносно низьких витрат. Високі показники рентабельності також спостерігаються на землях житлової (61%) та громадської забудови (57%), засвідчуючи доцільність подальшого розвитку житлової інфраструктури та об'єктів соціального призначення.

Землі сільськогосподарського призначення, хоча і є домінуючими за площею, характеризуються помірним рівнем рентабельності (47%), що пояснюється високими виробничими витратами та сезонністю доходів. Найнижчий рівень рентабельності зафіксовано для земель промислового призначення (42%), що зумовлено високими капітальними та експлуатаційними витратами, а також обмеженим розвитком промислового сектора в регіоні.

Таким чином, у сучасних умовах ефективного управління земельними ресурсами Лановецької громади має орієнтуватися на раціональне використання земель із високим економічним потенціалом, зокрема рекреаційних і житлових, а також на оптимізацію витрат у сільському та промисловому секторах.

Важливою складовою ефективного використання земельного фонду Лановецької громади виступає дослідження рентного доходу отриманого від використання земельної ділянки у певному режимі (наприклад, сільськогосподарському, комерційному тощо). Здійснимо оцінку рентного доходу від використання різноманітних категорій земель досліджуваного ОТГ, результати аналізу представимо у таблиці 2.9.

Таблиця 2.9 – Оцінка рентного доходу від використання різноманітних категорій земель Лановецької ОТГ, 2024 рік

Категорія земель	Середній рентний дохід із 1 га, грн.
Землі сільськогосподарського призначення	3250
Землі промисловості	17300
Землі житлової забудови	9120
Землі громадської забудови	7550
Землі рекреаційного призначення	5820

Джерело: розраховано автором на основі внутрішньої звітності Лановецької ОТГ

Аналіз рентного доходу від використання різних категорій земель Лановецької ОТГ за 2024 рік засвідчує істотні відмінності в економічній

віддачі окремих видів землекористування. Найвищий середній рентний дохід зафіксовано на землях промислового призначення – 17300 грн з 1 гектара, що свідчить про високу інвестиційну привабливість цієї категорії земель за умов ефективного використання виробничих потужностей.

На другому місці за величиною рентного доходу перебувають землі житлової забудови (9120 грн/га), що підтверджує потенціал зростання вартості земель унаслідок розширення житлової інфраструктури та підвищеного попиту на житло. Землі громадської забудови забезпечують дещо нижчий рентний дохід — 7550 грн/га, однак вони залишаються важливим елементом у забезпеченні соціальної інфраструктури.

Землі рекреаційного призначення приносять 5820 грн/га рентного доходу, що демонструє їхню помірну економічну ефективність, але водночас вказує на перспективи подальшого розвитку туристичної галузі та оздоровчих послуг. Найнижчий показник рентного доходу характерний для земель сільськогосподарського призначення – 3250 грн/га, що зумовлено традиційно низькою капіталізацією аграрного сектору та значним впливом зовнішніх факторів, зокрема погодних умов і коливань цін на сільськогосподарську продукцію. Загалом результати оцінки рентного доходу свідчать про необхідність диференційованого підходу до управління земельними ресурсами Лановецької ОТГ, орієнтованого на забезпечення збалансованого економічного розвитку з урахуванням цільового призначення земель і рівня їх ринкової ефективності.

Агрономічно-економічна оцінка використання земельного фонду Лановецької ОТГ (таблиця 2.10) дає змогу комплексно проаналізувати ефективність сільськогосподарського використання земель з урахуванням як агрономічних (родючість, структура угідь, урожайність), так і економічних показників (дохідність, витрати, рентабельність). Така оцінка дозволяє виявити резерви підвищення продуктивності земель, забезпечити раціональне землекористування, а також сприяти сталому розвитку аграрного сектору.

Аналіз агрономічно-економічної оцінки використання земельного фонду Лановецької ОТГ свідчить про нерівномірну ефективність різних категорій сільськогосподарських угідь з огляду на їх площу, родючість ґрунтів, продуктивність та економічну віддачу.

Таблиця 2.10 – Агрономічно-економічна оцінка використання земельного фонду Лановецької ОТГ, 2024 рік

Тип угідь	Площа, га	Середній бал бонітету	Урожайність (ц/га)	Валовий дохід (грн/га)	Витрати (грн/га)	Рентабельність (%)
Орні землі	18000	72	45	28000	19000	47
Сіножаті	3200	55	25	15000	10000	50
Пасовища	2100	50	18	10500	7500	40
Багаторічні насадження	800	65	90	42000	25000	68
Пара	1100	—	—	—	—	—

Джерело: розраховано автором на основі внутрішньої звітності Лановецької ОТГ

Найбільшу площу займають орні землі (18000 га), які характеризуються високим середнім балом бонітету (72), що вказує на добрий агрохімічний потенціал. При середній урожайності 45 ц/га вони забезпечують валовий дохід на рівні 28000 грн/га. Рентабельність цього виду угідь становить 47%, що є прийнятним показником для інтенсивного землеробства, однак потребує удосконалення технологій вирощування для підвищення економічної ефективності.

Сіножаті займають 3200 га та мають середній рівень родючості (55 балів), що корелює з урожайністю 25 ц/га. Їх економічна рентабельність складає 50 %, що свідчить про достатній рівень економічної доцільності їх утримання у структурі сільськогосподарських угідь, особливо в умовах розвитку тваринництва.

Узагальнюючи, слід зазначити, що структура землекористування

Лановецької ОТГ характеризується переважанням орних земель із помірною ефективністю та значним потенціалом для інтенсифікації. Доцільним є стимулювання розвитку багаторічних насаджень як напряму з високим рівнем прибутковості, а також підтримка ефективного використання природних кормових угідь із урахуванням екологічних і соціальних факторів.

В контексті забезпечення формування якісної структури та охорони земельного фонду Лановецької ОТГ в громаді проводяться заходи землеохоронного характеру, в більшості вони спрямовані на охорону земель сільськогосподарського призначення (таблиця 2.11).

Також кожне із підприємств агропромислового сектору Лановецької ОТГ реалізує заходи для охорони, збереження та раціонального використання наявного земельного фонду (таблиця 2.12).

Таблиця 2.11 – Заходи землеохоронного характеру та раціонального використання земель у Лановецькій ОТГ, протягом 2021-2025 рр.

Захід	Характеристика	Витрати, тис.грн.
Очисні роботи на землях сільськогосподарського призначення	Виконання заходів по покращенню якості ґрунтів, зменшення ерозії, захист від забруднення	1220
Лісонасадження для запобігання ерозії	Створення захисних лісових смуг для збереження родючості ґрунтів та захисту від вітрової ерозії	1511
Впровадження системи сівозміни	Розробка та впровадження ефективної сівозміни для покращення якості земель та підвищення їх родючості	507
Рекультивация забруднених земель	Відновлення земель, забруднених промисловими відходами, для подальшого використання в сільському господарстві	1216
Впровадження технологій точного землеробства	Застосування інноваційних методів обробки землі, що знижують витрати води та добрив, підвищуючи ефективність	835
Створення захисних водно-болотних угідь	Відновлення водно-болотних угідь для запобігання підтопленням та збереження біорізноманіття	671
Впровадження органічного землеробства	Перехід на органічне землеробство з мінімальним використанням хімічних добрив	714

Джерело: розраховано автором на основі внутрішньої звітності Лановецької ОТГ

У результаті проведеного дослідження заходів землеохоронного характеру та раціонального використання земель у Лановецькій ОТГ, визначено важливість комплексного підходу до збереження та відновлення родючості земель. Впровадження інноваційних технологій, таких як точне землеробство та органічне землеробство, сприятиме підвищенню ефективності використання природних ресурсів. Прогнозовані витрати на реалізацію зазначених заходів обґрунтовані та дозволяють забезпечити сталий розвиток сільського господарства в ОТГ протягом наступних років.

Представлені у таблиці 2.12. заходи для охорони, збереження та раціонального використання земельного фонду підприємств агропромислового сектору Лановецької ОТГ на період 2021-2025 років охоплюють широкий спектр заходів, що сприяють підвищенню родючості ґрунтів, збереженню водних ресурсів та зменшенню екологічних ризиків.

Таблиця 2.12 – Заходи для охорони, збереження та раціонального використання наявного земельного фонду підприємств агропромислового сектору Лановецької ОТГ, протягом 2021-2025 рр.

Підприємство	Заходи	Характеристика	Витрати, тис.грн.
ПСП «Горинь»	Впровадження сівозміни	Розробка і реалізація сівозміни для покращення структури ґрунтів та підвищення їх родючості	312
ТОВ «Шумськ-Агро»	Рекультивация забруднених земель	Відновлення земель, забруднених промисловими відходами, з метою подальшого використання в сільському господарстві	641
ПРАТ «Зернопродукт МХП»	Встановлення системи зрошення	Оновлення інфраструктури для раціонального використання водних ресурсів у сільському господарстві	898
ПСП «ім. Шевченка»	Лісонасадження захисних смуг	Створення захисних лісових смуг для запобігання ерозії ґрунтів та збереження біорізноманіття	427
ФГ «Айова»	Використання органічних добрив	Перехід на органічне землеробство, застосування природних добрив для покращення родючості земель	745
ПСП «Реан»	Впровадження точного землеробства	Використання інноваційних технологій для точного внесення добрив та зрошення з метою	913

		збереження ресурсів	
ПСП а/ф «Білозірська»	Відновлення водно-болотних угідь	Відновлення водно-болотних угідь для підтримки екосистем та зменшення ризику підтоплення	544

Джерело: розраховано автором на основі внутрішньої звітності агропромислових підприємств Лановецької ОТГ

Впровадження сівозміни та використання органічних добрив на підприємствах дозволить покращити структуру ґрунтів і забезпечити сталий розвиток сільського господарства. Рекультивація забруднених земель і відновлення водно-болотних угідь сприятимуть відновленню екосистем і зменшенню негативного впливу на навколишнє середовище. Встановлення систем зрошення та точного землеробства забезпечить ефективне використання водних та земельних ресурсів, знижуючи витрати та покращуючи екологічну ситуацію. Загалом, запропоновані заходи сприятимуть збереженню природних ресурсів і підвищенню продуктивності агропромислових підприємств.

Узагальнюючи результати представленої дослідження сформуємо матрицю SWOT-аналізу раціонального використання і охорони земельних ресурсів у Лановецькій ОТГ, результати аналізу представимо на рисунку 2.5.

Сильна сторона	Слабка сторона
<ul style="list-style-type: none"> - Наявність значного земельного фонду сільськогосподарського призначення. - Відносно низький рівень забруднення ґрунтів. - Наявність правових механізмів для контролю за землекористуванням. - Активна участь громади у земельних питаннях. 	<ul style="list-style-type: none"> - Недостатня цифровізація земельного кадастру. - Низький рівень інвестицій у агротехнології. - Відсутність сучасних систем моніторингу стану ґрунтів. - Обмежені ресурси місцевого бюджету на охорону земель.
Можливості	Загрози
<ul style="list-style-type: none"> - Запровадження інноваційних технологій землеробства. - Можливість залучення інвестицій у розвиток аграрного сектору. - Участь у державних та міжнародних програмах з охорони навколишнього середовища. - Розширення міжмуніципального співробітництва щодо землекористування. 	<ul style="list-style-type: none"> - Несанкціоноване використання земель. - Погіршення екологічного стану через зміну клімату. - Зростання кількості ерозійних процесів. - Недотримання сівозміни та деградація ґрунтів внаслідок інтенсивного землекористування.

Рисунок 2.5. – Матриця SWOT-аналізу раціонального використання і охорони у Лановецькій ОТГ

Джерело: самостійна розробка автора

У ході проведеного SWOT-аналізу встановлено, що, незважаючи на наявність значного земельного фонду та відносно низький рівень забруднення ґрунтів у Лановецькій ОТГ, існує низка серйозних проблем і загроз, які ускладнюють ефективне управління земельними ресурсами. Серед основних загроз виокремлюється поширення несанкціонованого використання земель, що призводить до порушення правового режиму землекористування.

Значною проблемою є відсутність сучасних систем моніторингу стану ґрунтів, що унеможливує своєчасне виявлення деградаційних процесів. Також спостерігається низький рівень інвестицій у аграрну сферу, що стримує запровадження екологічно безпечних технологій обробітку земель. Загрозливим є вплив змін клімату, які зумовлюють активізацію ерозійних процесів та зниження родючості ґрунтів. Низький рівень цифровізації земельного кадастру обмежує доступ до достовірної інформації про землекористування та ускладнює прийняття управлінських рішень. Усі зазначені проблеми вимагають комплексного підходу до охорони земель та підвищення екологічної відповідальності на всіх рівнях управління.

Висновки до розділу 2

Узагальнюючи результати дослідження представлені у другому розділі кваліфікаційної роботи слід відзначити наступне:

1. Сучасна законодавча база України у сфері землекористування формує загальні принципи сталого розвитку, проте її ефективність обмежується низьким рівнем імплементації на практиці. Конституція України та Земельний кодекс закладають фундаментальні правові засади охорони земель, однак

фрагментарність законодавства створює труднощі в забезпеченні єдності підходів. Відсутність дієвих механізмів координації між галузевими нормативними актами призводить до дублювання функцій та розмитості відповідальності. Екологічні аспекти регулювання недостатньо інтегровані в загальну систему земельного права, що обмежує можливості системного моніторингу стану ґрунтів.

2. Аналіз структури земельного фонду України свідчить про домінування сільськогосподарських угідь, зокрема орних земель, що становлять понад 70% загальної площі. Розпочатий процес деокупації дозволив частково відновити доступ до значних площ землекористування, однак наслідки воєнних дій призвели до істотного забруднення та деградації ґрунтів. Порівняння динаміки площ у 2022–2024 рр. демонструє поступову позитивну тенденцію відновлення контролю над територіями, придатними до ведення господарської діяльності. Водночас значна частина територій залишається недоступною через мінування, техногенні ураження та руйнування інфраструктури. Така ситуація вимагає розробки ефективних стратегій рекультивації та реінтеграції постраждалих земель до аграрного обігу.

Повномасштабне вторгнення РФ спричинило різке скорочення посівних площ і зниження обсягів виробництва основних сільськогосподарських культур. Найбільші втрати зафіксовано у виробництві зернових, соняшнику та овочевих культур, що зумовлено порушенням логістичних зв'язків і окупацією аграрно розвинених територій. Незважаючи на негативні тенденції, у 2023 році спостерігається часткове відновлення виробничих потужностей у звільнених регіонах. Зниження рівня споживання продуктів харчування на одну особу також вказує на зміни в структурі харчування населення та загальну економічну нестабільність.

3. Об'єктом дослідження у даній науковій роботі виступала землеохоронна діяльність та раціональне використання земельного у Лановецькій громаді, яка характеризується високою часткою сільськогосподарських угідь у структурі земельного фонду, що зумовлює її аграрну спеціалізацію. Економічна оцінка різних типів землекористування показала найвищу рентабельність для

рекреаційних та житлових земель, тоді як сільськогосподарські та промислові землі мають нижчі показники ефективності. Оцінка рентного доходу свідчить про значну диференціацію економічного потенціалу земель залежно від їх цільового призначення. Агрономічно-економічний аналіз підтверджує домінування орних земель із потенціалом до інтенсифікації за рахунок упровадження сучасних технологій. Проведений SWOT-аналіз виявив, що основні слабкі сторони пов'язані з недостатньою цифровізацією, слабкою інвестиційною активністю та відсутністю системного моніторингу стану земель. Водночас існують перспективи залучення інвестицій, міжмуніципального співробітництва та участі у міжнародних програмах. Формування сталого механізму управління земельними ресурсами вимагає комплексного підходу, міжгалузевої координації та підвищення відповідальності на місцевому рівні.

РОЗДІЛ 3

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ТА ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ

3.1 Проблеми реалізації охорони та раціонального використання земель в умовах воєнного стану

Охорона земель в умовах воєнного стану набуває особливої актуальності, оскільки землі України зазнають значного антропогенного та техногенного навантаження внаслідок бойових дій. Масштабне мінування, руйнування інфраструктури, забруднення ґрунтів важкими металами, нафтопродуктами та вибухонебезпечними залишками зброї призводять до деградації земельних ресурсів і втрати їх господарського потенціалу.

У таких умовах виникає необхідність адаптації системи державного контролю за станом земель до викликів, пов'язаних із воєнними діями. Водночас постає проблема забезпечення безпеки робіт з відновлення, рекультивациі та екологічного моніторингу постраждалих територій. З огляду на це, особливого значення набуває розробка ефективних механізмів реалізації заходів із охорони земель в умовах обмеженого доступу до багатьох територій та загрози для життя працівників екологічних служб.

Розглянемо та проаналізуємо основні проблеми реалізації охорони та раціонального використання земель України в умовах воєнного стану на національному та регіональному рівнях:

На національному рівні [18]:

1. Відсутність ефективної державної стратегії у сфері збереження та відновлення земельного ресурсу. З часу запровадження воєнного стану в Україні не було прийнято жодного комплексного нормативно-правового документа, який би визначав оновлену стратегію державного управління

щодо відновлення та охорони земель, які зазнали деградації внаслідок бойових дій.

Чинна стратегія екологічної політики до 2030 року має переважно декларативний характер та не враховує викликів, спричинених повномасштабною війною. В умовах воєнного часу державна політика має адаптуватися до нових екологічних ризиків, зокрема забруднення ґрунтів токсичними речовинами, залишками вибухонебезпечних предметів та металів.

Існуюча Концепція Загальнодержавної програми охорони земель, схвалена ще до початку вторгнення, не враховує потреб у ліквідації наслідків воєнного впливу на ґрунти та екосистеми. Вирішення даної проблеми вбачаємо у розробці та затвердженні нової державну стратегію відновлення і охорони земель з урахуванням наслідків військових дій та необхідності екологічної реабілітації деградованих територій.

2. Недостатній моніторинг і відсутність національної системи обліку пошкоджених земель. В Україні відсутня єдина централізована система, яка б забезпечувала облік та класифікацію земель, що зазнали ушкоджень унаслідок воєнних дій, включаючи мінування, забруднення та зміну ґрунтових характеристик. Даний аспект унеможлиблює формування адекватної бази даних для планування рекультиваційних заходів та залучення міжнародної допомоги. При цьому, бракує геопросторових інструментів для оперативного картування постраждалих територій у реальному часі. Відсутність систематизованої інформації ускладнює взаємодію між органами державної влади, місцевого самоврядування, науковцями та міжнародними партнерами.

В даному аспекті важливо створити національний геоінформаційний реєстр ушкоджених і забруднених земель на основі супутникового моніторингу та даних екологічної експертизи.

3. Брак фінансових інструментів та цільового фінансування заходів з рекультивації. На сьогодні в Україні відсутні механізми цільового

фінансування для здійснення заходів із відновлення земель, зокрема для фінансування рекультиваційних робіт на сільськогосподарських угіддях, пошкоджених вибухами, технікою чи хімічними речовинами.

Сільські громади не мають доступу до стабільного державного чи міжнародного фінансування для проведення таких заходів, що стримує процес відновлення виробництва на цих землях. Також у законодавстві не передбачено гнучких фінансових стимулів для агровиробників, які впроваджують ґрунтозахисні технології. Без державної підтримки більшість господарств не зможуть самостійно здійснити необхідні агротехнічні роботи з відновлення.

Для вирішення даної проблеми важливо передбачити в державному бюджеті спеціальний фонд для фінансування заходів рекультивації та надання субсидій громадам і агровиробникам.

4. Відсутність екологічної експертизи для прийняття рішень щодо землекористування у постраждалих районах. У регіонах, які зазнали обстрілів або тимчасової окупації, рішення про поновлення господарської діяльності часто приймаються без відповідної екологічної оцінки стану ґрунтів. Зазначене створює ризики для здоров'я людей, якості продукції та подальшої деградації земель. У чинному законодавстві не закріплено обов'язковість проведення агрохімічної та токсикологічної експертизи земель, які підлягають повторному залученню до обігу. Відсутність незалежної екологічної експертизи знижує якість управлінських рішень у сфері земельних відносин.

Таким чином, важливим є законодавчо закріпити вимогу обов'язкової екологічної експертизи перед введенням у використання земель, що зазнали впливу бойових дій.

На регіональному рівні [23, с.198-199]:

1. Низький рівень інституційної спроможності громад до впровадження заходів з охорони земель. Більшість територіальних громад не мають у своєму штаті фахівців-екологів чи агрономів, які могли б забезпечити

належну реалізацію програм збереження земельного фонду.

Недостатня кадрова забезпеченість призводить до відсутності стратегічного планування та ефективного виконання землеохоронних заходів. Місцеві програми часто мають формальний характер і не враховують екологічні ризики, пов'язані з деградацією ґрунтів.

Дана ситуація обмежує можливості впровадження інноваційних технологій землекористування. Вирішення зазначеної проблеми полягає у тому, щоб запровадити програми навчання для представників громад з питань охорони земель та передбачити створення профільних структурних підрозділів у громадах.

2. Недостатня фінансова автономія для реалізації екологічних ініціатив на місцевому рівні. В умовах війни місцеві бюджети не мають достатнього ресурсу для фінансування ґрунтозахисних технологій, проведення рекультиваційних заходів та впровадження точного землеробства. Через брак коштів більшість заходів з охорони земель обмежуються лише найнеобхіднішими, тоді як стратегічні екологічні програми залишаються нереалізованими.

Навіть у громадах (також як і є досліджувана Лановецька громада) із високою часткою сільськогосподарських земель переважає короткостроковий економічний підхід до землекористування. Такий стан речей не сприяє формуванню сталого середовища, відповідно вирішення зазначеної проблеми полягає у розширенні інструментів міжбюджетного фінансування, зокрема у вигляді екологічних субвенцій для ОТГ.

3. Відсутність регіональних кадастрів деградованих та забруднених земель. На більшості територій не проводиться належне картування земель, які зазнали змін у результаті воєнних дій або агровиробничого виснаження. Брак даних про фактичний стан ґрунтів ускладнює ухвалення обґрунтованих рішень щодо землекористування на місцевому рівні. При цьому, не існує регіональних планів ревіталізації деградованих територій. Відсутність інтегрованих кадастрових систем обмежує доступ до інформації для

землевласників і громадськості.

В даному аспекті важливим є створення регіональних кадастрів деградованих земель із публічним доступом та інтеграцією в національні інформаційні системи.

4. Ігнорування питань сталого землекористування в місцевих стратегіях розвитку. Багато громад не включають питання охорони земель до стратегічних програм економічного та соціального розвитку, зосереджуючись виключно на короткострокових економічних показниках. Такий підхід веде до подальшого виснаження земель, особливо за умов інтенсивного аграрного виробництва. Ігнорування екологічної складової обмежує можливості участі в міжнародних програмах підтримки сталого землекористування. В результаті страждає як продуктивність сільського господарства, так і екологічна безпека населення.

На наше переконання, вирішення зазначеної проблеми передбачає інтегрування цілей сталого розвитку та охорони земель до регіональних і місцевих стратегій розвитку громад.

Узагальнивши результати представленого дослідження, слід відзначити, що забезпечення ефективної охорони та раціонального використання земельного фонду України в умовах воєнного стану потребує комплексного, багаторівневого та системного підходу, який передбачає оновлення нормативно-правової бази, впровадження сучасних технологій землекористування, розвиток інституційної спроможності громад і формування ефективних механізмів екологічного моніторингу.

Виявлені проблеми на національному та регіональному рівнях свідчать про наявність критичних викликів, стримуючи при цьому реалізацію політики сталого землекористування та знижують потенціал аграрного сектору. Особливої уваги потребують питання відновлення деградованих земель, екологічної безпеки продукції сільського господарства та адаптації стратегічних програм до умов збройного конфлікту.

Формування дієвої державної та місцевої політики у цій сфері повинно

ґрунтуватися на науково обґрунтованих рішеннях, міжгалузевій інтеграції та залученні міжнародної технічної допомоги. Лише за таких умов можливо забезпечити збереження земельного потенціалу як ключового ресурсу економічного зростання та продовольчої безпеки країни.

3.2 Способи підвищення ефективності охорони та використання земель на регіональному рівні

Раціональне використання та охорона земельних ресурсів є одними з пріоритетних завдань регіонального розвитку, особливо в умовах підвищеного антропогенного навантаження, кліматичних змін та загроз, спричинених воєнними діями. На сучасному етапі функціонування територіальних громад України особливої актуальності набуває необхідність удосконалення підходів до управління земельним фондом, що передбачає не лише економічну доцільність, а й екологічну безпеку та соціальну відповідальність.

Досліджувана Лановецька об'єднана територіальна громада, як типовий приклад аграрного регіону, характеризується високою часткою сільськогосподарських угідь у структурі земельного фонду, що зумовлює потребу в підвищенні ефективності їх використання. Водночас наявні проблеми, пов'язані з деградацією ґрунтів, обмеженими фінансовими ресурсами та недосконалістю інституційного забезпечення, вимагають запровадження сучасних інструментів та управлінських рішень.

У цьому контексті доцільним є окреслення можливих способів підвищення ефективності охорони та використання земель на рівні Лановецької громади, адже це дозволить сформулювати обґрунтовані рекомендації для забезпечення сталого землекористування.

У сучасних умовах ефективного управління земельними ресурсами, зокрема на рівні територіальних громад, особливого значення набуває створення системи постійного моніторингу стану сільськогосподарських

земель, яка дозволить своєчасно виявляти процеси деградації, оцінювати рівень родючості ґрунтів, визначати ступінь забруднення та забезпечити прийняття обґрунтованих рішень щодо їх подальшого використання.

Проект моніторингу земель сільськогосподарського призначення Лановецької ОТГ передбачає впровадження комплексної геоінформаційної системи (ГІС) з використанням супутникових даних, дронів, автоматизованих станцій спостереження, а також створення цифрового земельного кадастру на базі відкритої платформи ArcGIS чи QGIS з прив'язкою до Єдиного державного земельного кадастру. Порівняльну характеристику відкритих платформ ArcGIS чи QGIS представимо у таблиці 3.1.

Таблиця 3.1 – Порівняльна характеристику відкритих платформ ArcGIS чи QGIS з прив'язкою до Єдиного державного земельного кадастру

Критерії	ArcGIS	QGIS
Тип ліцензії	Пропріетарна, потребує оплати (ліцензія від Esri)	Open-source, безкоштовна, GNU GPL
Вартість використання	Висока, залежить від тарифного плану та додаткових модулів	Відсутня, придатна для громад з обмеженим бюджетом
Можливість модифікації	Обмежена, доступна лише у межах дозволених функцій	Повна, за рахунок відкритого коду та плагінів
Інтеграція з ЄДЗК	Підтримується через спеціальні модулі та API Esri	Підтримується через плагіни та пряме підключення до WMS/WFS-сервісів ЄДЗК
Обробка даних	Частково через хмару Esri (ArcGIS Online)	Переважно локально, користувач контролює повністю процес обробки
Конфіденційність	Можлива передача даних до серверів Esri, потребує аналізу EULA	Дані не передаються, обробка виконується на локальному рівні
Захист даних	Вбудоване шифрування та контроль доступу	Налаштовується користувачем, можлива інтеграція плагінів для безпеки
Функціональні можливості	Високий рівень інтеграції, 3D-аналітика, ML, хмарні сервіси	Гнучка архітектура, великий вибір плагінів, підтримка всіх основних форматів
Локалізація для України	Обмежена (часткова українська локалізація)	Повна локалізація інтерфейсу, активна спільнота в Україні
Підтримка користувача	Офіційна технічна	Підтримка спільнотою,

	підтримка від Esri	документація та форуми
Придатність для територіальних громад	Доцільна при наявності бюджету та великих проєктів	Ідеальна для місцевого використання, низький поріг входу
Оновлення та розвиток	Регулярні оновлення за планом Esri	Постійний розвиток силами міжнародної спільноти

Джерело: складено автором на основі [44]

Проведений аналіз свідчить про те, що платформа QGIS є доцільною альтернативою для територіальних громад, таких як Лановецька ОТГ, завдяки безкоштовності, гнучкості налаштування, локальній обробці даних та адаптованості до українського контексту. Водночас ArcGIS Pro демонструє вищий рівень технологічної інтеграції та спеціалізованої аналітики, проте потребує значних фінансових ресурсів, що обмежує її практичне впровадження в громадах із обмеженим бюджетом.

Обидві системи здатні працювати з Єдиним державним земельним кадастром за умови правильної технічної інтеграції через відповідні сервіси (WMS/WFS), але саме QGIS забезпечує повний контроль за конфіденційністю та обробкою просторових даних без участі сторонніх хмарних провайдерів. У результаті, вибір між платформами має ґрунтуватися на співвідношенні цілей, доступного бюджету, рівня кваліфікації персоналу та масштабів запланованих ГІС-заходів. Впровадження зазначеної системи дозволить здійснювати багаторівневий агрохімічний, біофізичний та просторово-екологічний аналіз земель, формувати карти врожайності, карти кислотності та щільності ґрунтів, а також визначати потребу в мінеральному живленні культур у реальному часі.

Реалізація проєкту запланована на період 2025–2027 років, при цьому перший етап передбачає створення технічної інфраструктури, закупівлю обладнання та програмного забезпечення, другий – формування бази даних і проведення первинного моніторингу, а третій – інтеграцію результатів у систему управління сільськогосподарським виробництвом.

У межах проєкту передбачено співпрацю з науково-дослідними установами, екологічними службами та дорадчими центрами, що дозволить

забезпечити високий рівень достовірності та практичної корисності отриманих даних. Структуру витрат на реалізацію проєкту моніторингу земель Лановецької ОТГ представимо у таблиці 3.2.

Аналіз структури витрат на реалізацію проєкту моніторингу земель сільськогосподарського призначення в Лановецькій об'єднаній територіальній громаді свідчить про доцільний і збалансований розподіл фінансових ресурсів між основними компонентами технічного, інформаційного та кадрового забезпечення.

Таблиця 3.2 – Структура витрат на реалізацію проєкту моніторингу земель Лановецької ОТГ

Стаття витрат	Зміст	Вартість, тис. грн
Закупівля безпілотних літальних апаратів з мультиспектральними камерами	Дрон-інспекція полів, фотофіксація стану ґрунтів та культур	980
Встановлення ґрунтових сенсорів та станцій моніторингу (вологість, рН, NPK)	Автоматизований контроль показників ґрунту	720
Розробка геоінформаційної системи (ГІС)	Програмна платформа з базою просторових даних	580
Ліцензії на супутникові знімки (Sentinel, PlanetScope)	Оцінка динаміки змін за NDVI, GNDVI	320
Проведення агрохімічного аналізу зразків ґрунтів	Польові та лабораторні дослідження	460
Навчання персоналу та обслуговування системи	Курси, сертифікація, підтримка	210
Резервне фінансування та оновлення обладнання	Адаптація до нових викликів	230
Разом		3500 тис. грн

Джерело: самостійна розробка автора

Найбільшу частку в загальній сумі становлять витрати на закупівлю безпілотних літальних апаратів із мультиспектральними камерами (980 тис. грн), що обумовлено високою вартістю сучасного обладнання для аерофотозйомки та дистанційного зондування земель. Значущими є також інвестиції у створення системи ґрунтових сенсорів (720 тис. грн) і розробку геоінформаційної платформи (580 тис. грн), які забезпечують постійний

моніторинг показників ґрунтів і просторову візуалізацію даних. Помітною складовою витрат є агрохімічний аналіз ґрунтів (460 тис. грн), що підтверджує науково обґрунтований підхід до визначення реального стану земельних ресурсів громади.

Інші позиції бюджету – придбання ліцензій на супутникові знімки, навчання персоналу та резервне фінансування — свідчать про системність проєкту, спрямованого на досягнення довгострокового ефекту від впровадження високотехнологічного, екологічно орієнтованого та економічно ефективного управління земельними ресурсами на рівні територіальної громади. Очікуваний економічний ефект проєкту полягає в зниженні витрат на добрива за рахунок їх оптимізації відповідно до фактичних потреб культур, підвищенні врожайності на 10–15% завдяки ефективному управлінню полями, скороченні площ деградованих ґрунтів через точкову агротехнічну інтервенцію, а також у формуванні сприятливих умов для залучення інвестицій через підвищення прозорості землекористування. За оцінками, впровадження проєкту дозволить підвищити загальну рентабельність сільськогосподарського виробництва у громаді щонайменше на 20% протягом перших трьох років. Результати дослідження та очікуваний економічний ефект від реалізації проєкту моніторингу земель Лановецької ОТГ представимо у таблиці 3.3.

Таблиця 3.3 – Очікуваний економічний ефект від реалізації проєкту моніторингу земель Лановецької ОТГ

Показник	До впровадження проєкту	Після впровадження проєкту	Зміна / ефект	Примітки
Середні витрати на добрива, тис. грн/рік	1200	1 000	-200 (-16,7%)	Завдяки оптимізації норм внесення
Середня врожайність основних культур, ц/га	40	45–46	+10–15%	Ефективне управління полями
Площа деградованих земель, га	300	240	-60 (-20%)	Відновлення через точкове втручання

Інвестиційна привабливість (оцінка за 5-бальною шкалою)	2,5	4,0	+1,5 бала	Прозорість та цифровізація
Загальна рентабельність агровиробництва, %	18%	21,5–22%	+3,5–4 п.п.	Прогноз на 3 роки

Джерело: самостійна розробка автора

З екологічного погляду, проєкт сприятиме зменшенню забруднення ґрунтів через регламентоване внесення добрив і засобів захисту рослин, контролю за рівнем ґрунтового ущільнення, своєчасному виявленню зон ерозії та забезпеченню заходів із відновлення родючості. Також моніторингова система дозволить виявляти зони з підвищеним вмістом важких металів або слідів хімічної деградації, пов'язаної з воєнними діями, що є вкрай важливим для охорони довкілля та здоров'я населення. Екологічний ефект від реалізації проєкту моніторингу земель сільськогосподарського призначення Лановецької ОТГ представимо у вигляді таблиці 3.4.

Таблиця 3.4 – Очікуваний екологічний ефект від реалізації проєкту моніторингу земель Лановецької ОТГ

Показник	Поточний стан (до проєкту)	Прогнозований стан (після проєкту)	Очікуваний ефект	Примітки
Частка територій із надмірним внесенням добрив, %	25%	≤10%	Зниження на 15%	Завдяки регламентованому живленню
Виявлені ділянки ерозії (площа, га)	80	30	Зменшення на 50 га	Раннє виявлення та локальні заходи
Площа ґрунтів із ущільненням понад критичну норму, га	120	60	Скорочення на 50%	Через контроль механічного впливу
Ділянки з потенційним забрудненням важкими металами, од.	Неідентифіковані	≥50 зон	Виявлення зон ризику	За допомогою аналізу та картування
Площа з відновленим агровикористанням після деградації, га	0	60	+60 га	За рахунок цільових агротехнічних заходів

Джерело: самостійна розробка автора

З екологічного погляду, проєкт сприятиме зменшенню забруднення ґрунтів через регламентоване внесення добрив і засобів захисту рослин, контролю за рівнем ґрунтового ущільнення, своєчасному виявленню зон ерозії та забезпеченню заходів із відновлення родючості. Також моніторингова система дозволить виявляти зони з підвищеним вмістом важких металів або слідів хімічної деградації, пов'язаної з воєнними діями, що є вкрай важливим для охорони довкілля та здоров'я населення. Сукупний екологічний ефект включає не лише покращення якісних характеристик ґрунтів, а й формування безпечного середовища для агровиробництва, зменшення ризиків забруднення продукції і підвищення стійкості екосистем до антропогенних навантажень.

У підсумку, реалізація проєкту моніторингу земель у Лановецькій ОТГ забезпечить створення ефективної системи екологічно орієнтованого управління територією громади, сприятиме сталому розвитку аграрного сектору, зміцненню продовольчої безпеки та адаптації землекористування до сучасних викликів.

3.3 Шляхи економічного стимулювання землеохоронної діяльності

Економічне стимулювання є важливим інструментом активізації землеохоронної діяльності, що забезпечує зацікавленість землевласників і землекористувачів у збереженні та відновленні родючості ґрунтів. У сучасних умовах воєнного та післявоєнного періоду особливого значення набуває впровадження механізмів фінансової підтримки, податкових пільг та інвестицій у сталу аграрну практику. Формування ефективної системи економічного стимулювання сприятиме підвищенню екологічної

відповідальності та довгостроковій продуктивності земельних ресурсів.

Економічне стимулювання відіграє ключову роль у функціонуванні механізму регулювання земельних відносин в умовах ринкової економіки України, забезпечуючи мотивацію суб'єктів господарювання до раціонального використання та охорони земельних ресурсів. З огляду на специфіку впливу, методи економічного стимулювання класифікують на прямі та непрямі [22, с.168].

До прямих методів належать: надання пільгових кредитів; фінансове заохочення заходів, спрямованих на підвищення родючості ґрунтів і покращення якісного стану земель; стимулювання виробництва екологічно безпечної сільськогосподарської продукції; тимчасове звільнення від плати за земельні ділянки, які перебувають на етапі освоєння або технічного поліпшення відповідно до затвердженого проєкту; а також бюджетне фінансування робіт із рекультивації земель, пошкоджених не з вини землекористувачів. До непрямих методів економічного впливу належать механізми компенсації втрат, завданих сільськогосподарському чи лісгосподарському виробництву, зокрема у процесі вилучення або деградації земель. Показники економічного стимулювання землеохоронної діяльності представимо на рисунку 3.1.

Рисунок 3.1 – Ключові показники економічного стимулювання
землеохоронної діяльності

Джерело: складено автором на основі [29, с.117-118]

Критеріями стимулювання можуть бути:

- базові рівні раціонального використання і охорона земельних ділянок, зафіксовані на момент їх передачі у власність або користування;
- середні рівні раціонального використання і охорони земель при здійсненні екологічних заходів;
- проектні рівні раціональності використання і охорона земель під час здійснення відповідних ґрунтозберігальних і екологічних заходів.

Екологічне стимулювання раціонального використання і охорони земель потрібно здійснювати шляхом:

- заохочення за поліпшення якості земель, підвищення родючості ґрунтів і виробництво екологічної продукції;
- надання коштів державного або місцевого бюджету для відновлення

земель, порушених не з вини фермерів;

- надання пільгових кредитів фермерам, які здійснюють заходи, спрямовані на раціональне використання і охорону земель;

- часткова компенсація з коштів бюджету, зниження доходу внаслідок тимчасової консервації земель, порушених не з вини фермерів;

- звільнення від плати за земельні ділянки, що перебувають на стадії сільськогосподарського освоєння або поліпшення їх стану у період, передбачений проектом проведення робіт.

На сучасному етапі одним із найпоширеніших методів економічного стимулювання в системі землекористування є здійснення платежів, пов'язаних із компенсацією втрат, що виникають унаслідок вилучення земель із сільськогосподарського та лісогосподарського обігу. Компенсаційні виплати здійснюються підприємствами, установами та організаціями, яким передаються у користування або власність земельні ділянки сільськогосподарського чи лісового призначення для реалізації проектів, не пов'язаних із веденням відповідної господарської діяльності.

При цьому, такі виплати передбачаються у разі встановлення охоронних, санітарних або захисних зон навколо об'єктів інфраструктури, що призводить до вилучення угідь з активного обігу або переведення їх до менш цінних категорій. У контексті підвищення ефективності агровиробництва особливе значення мають підходи до стимулювання інтенсивного та раціонального використання земель у сільському господарстві, оскільки саме вони визначають обсяг виробництва продукції. Одним із традиційних інструментів у цій сфері була система диференціації закупівельних цін на сільськогосподарську продукцію, проте практика її застосування виявила низку недоліків, зокрема громіздкість механізму та наявність елементів суб'єктивізму, що значно обмежувало ефективність та об'єктивність управління земельними ресурсами.

З огляду на недоліки системи диференціації закупівельних цін як інструменту стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції,

дедалі більшого поширення набуває механізм подорожного оподаткування або впровадження прямих рентних платежів. Водночас чинна практика застосування такого підходу передбачає оподаткування, базуючись на фактично отриманих доходах господарств, унаслідок чого суб'єкти, які неефективно використовують високопродуктивні землі, але мають низький дохід, фактично уникають економічної відповідальності [42, с.192].

Натомість господарства, що здійснюють діяльність на менш родючих землях із природно нижчим рівнем прибутковості, не отримують достатніх стимулів для розвитку. Встановлення єдиних, економічно обґрунтованих ставок плати за землю дозволяє, з одного боку, забезпечити надходження коштів до бюджету, необхідних для розроблення та реалізації державних програм раціонального землекористування, охорони земель і підвищення їх родючості, а з іншого боку — створити рівні умови для землевласників і землекористувачів з метою інвестування у підвищення продуктивності земель.

Основна мета економічного стимулювання у сфері охорони та використання земель полягає у нарощуванні обсягів сільськогосподарського виробництва, результатом якого є формування прибутку, що частково переходить у повне розпорядження виробників.

Таким чином, економічне стимулювання раціонального використання та охорони земель передбачає значне підвищення зацікавленості власників землі і землекористувачів, спрямоване на збереження та відтворення родючості ґрунтів, захист земель від негативних наслідків виробничої діяльності з метою збільшення виробництва сільськогосподарської продукції та самостійного розпорядження належною їм кількістю від загального обсягу.

Земельним законодавством України передбачено, що економічне стимулювання раціонального використання та охорони земель охоплює такі заходи, представлені на рисунку 3.2.

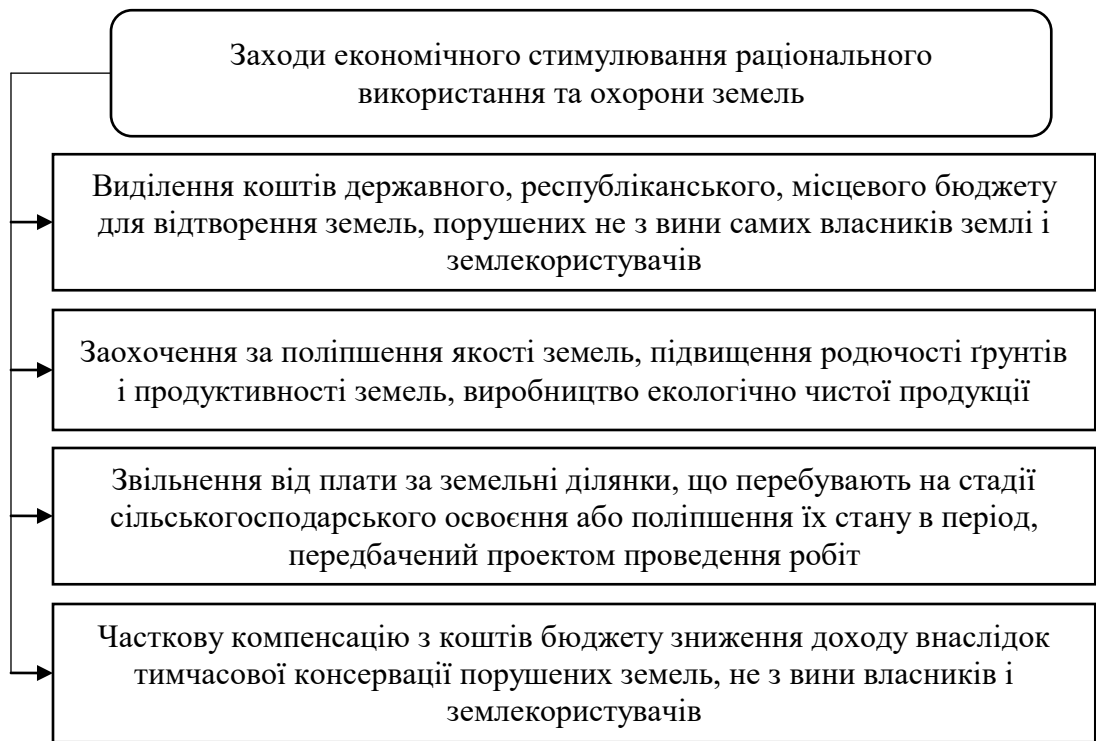

Рисунок 3.2 – Заходи економічного стимулювання раціонального використання та охорони земель

Джерело: складено автором на основі [29, с.131]

Порядок здійснення економічного стимулювання раціонального використання та охорони земель визначається відповідно до чинного законодавства України [2], регламентуючи при цьому правові засади функціонування землекористування в умовах ринкової економіки. Запропоновані заходи стимулювання, зосереджені переважно на збереженні та відновленні родючості ґрунтів і покращенні якісного стану земель, лише опосередковано впливають на економічну зацікавленість у нарощуванні обсягів сільськогосподарського виробництва, хоча саме цей аспект набуває особливої ваги в умовах, коли землевласник або землекористувач має право самостійно розпоряджатися результатами своєї діяльності. У цьому контексті важливо акцентувати увагу на впровадженні механізму визначення плати за землю з урахуванням якісних характеристик земельних ділянок та їх розташування, що дозволить забезпечити рівні економічні умови для всіх суб'єктів землеволодіння.

Значущим елементом стимулювання залишається можливість часткового або повного звільнення селянських (фермерських) господарств від земельного податку на певний термін, що передбачено законодавством, зокрема для новостворених господарств упродовж трьох років з моменту передачі їм земельних ділянок у власність або користування.

Економічне регулювання у сфері охорони та використання земель охоплює кілька напрямів, серед яких ключовими є встановлення плати за користування землею, система заохочень до раціонального землекористування, а також механізми відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок недбалого використання земель чи знищення родючого шару ґрунту; при цьому принциповим є те, щоб розмір відповідних платежів встановлювався незалежно від результатів господарської діяльності.

У сучасних умовах вартість сільськогосподарської продукції, розрахована на основі нормативної урожайності, а також обсяг нормативних витрат визначається з урахуванням оціночних груп ґрунтів та середнього рівня забезпеченості економічними ресурсами, притаманного кожному кадастровому району. Даний аспект дозволяє сформулювати об'єктивні підходи до оцінки продуктивності земель і забезпечити мінімальний рівень доходу, необхідного для сплати земельного податку та забезпечення умов для розширеного відтворення [38, с.157].

Водночас методи прямого стимулювання раціонального використання земель на сьогодні реалізуються переважно у формі штрафних санкцій за порушення вимог земельного законодавства, регулювання яких здійснюється в межах адміністративного або кримінального правового поля.

Стабільність функціонування дрібнотоварного сільського господарства обумовлюється не стільки його економічними перевагами над великим агровиробництвом, скільки самою природою діяльності: великі підприємства орієнтовані переважно на отримання прибутку й ренти, тоді як малі господарства функціонують із метою забезпечення самозайнятості та стабільного відтворення. Незважаючи на нижчий рівень доходів,

дрібнотоварне виробництво здатне до стійкого розвитку, однак для його масштабування потрібне розширення земельного фонду, що можливе лише через механізми оренди або купівлі землі, які на практиці часто ускладнюються правовими, фінансовими та організаційними бар'єрами.

Отже, розроблений механізм економічного регулювання раціонального використання та охорони земель передбачає впровадження системи чітко визначених критеріїв і показників стимулювального характеру, використання компенсаційних виплат у випадках вилучення земель із сільськогосподарського обігу, а також запровадження рівнонапружених ставок земельної плати, диференційованих відповідно до якісних характеристик земельних ділянок. Такий підхід забезпечує формування справедливих і рівнозначних економічних умов для всіх категорій землевласників і землекористувачів, створюючи підґрунтя для ефективного і відповідального управління земельними ресурсами.

Висновки до розділу 3

Узагальнюючи результати дослідження представлені у третьому розділі кваліфікаційної роботи слід відзначити наступне:

1. Аналіз проблем охорони та використання земель в умовах воєнного стану дозволив встановити, що чинна державна система управління земельними ресурсами не є адаптованою до масштабних викликів, спричинених збройною агресією. Основними проблемами на національному рівні залишаються відсутність цілісної стратегії відновлення та охорони земель, нестача фінансування, брак даних про постраждалі території та відсутність нормативно закріпленої процедури екологічної експертизи перед повторним залученням земель до використання.

На регіональному рівні визначено низьку інституційну спроможність

громад, фінансову залежність від вищих бюджетів, відсутність кадастрового обліку деградованих земель та ігнорування питань сталого землекористування в стратегіях розвитку. Комплексність виявлених проблем свідчить про системну недостатність сучасної моделі управління земельними ресурсами в умовах воєнних загроз. Розв'язання зазначених проблем потребує міжгалузевої інтеграції, активізації екологічного моніторингу, удосконалення правової бази та розвитку інституційної спроможності на всіх рівнях управління.

2. Запропоновані підходи до підвищення ефективності охорони та використання земель у Лановецькій ОТГ відображають практичну необхідність переходу до високотехнологічного, аналітично обґрунтованого управління земельними ресурсами з опорою на цифрові рішення та геоінформаційні системи. Впровадження системи моніторингу земель із використанням ГІС-технологій, дронів і сенсорного контролю дозволить оперативно і точно оцінювати стан ґрунтів, формувати карти деградації, планувати рекультиваційні заходи та підвищувати урожайність.

Порівняльний аналіз програмного забезпечення (QGIS та ArcGIS) підтверджує доцільність використання відкритих платформ для громад з обмеженим бюджетом, водночас не виключаючи гнучкість їх інтеграції з національними кадастровими даними. Розроблений проєкт передбачає як економічний ефект у вигляді оптимізації витрат і підвищення прибутковості, так і суттєвий екологічний ефект за рахунок зниження антропогенного навантаження на ґрунтовий покрив.

Відповідно, застосування даних цифрових інструментів у процесі землекористування є важливою умовою для формування моделі сталого та екологічно орієнтованого розвитку сільських громад.

3. Економічне стимулювання розглядається як ключовий механізм формування відповідального землекористування, який дозволяє не лише заохочувати аграрних суб'єктів до впровадження ґрунтозахисних технологій, але й створює рівні економічні умови для власників і користувачів земель

різної якості. Визначено, що система стимулювання повинна бути комплексною, поєднуючи прямі інструменти (пільгові кредити, субсидії, бюджетне фінансування) та непрямі механізми (компенсації втрат, податкові пільги, консервація деградованих земель).

Аналіз сучасної практики виявив, що існуюча модель податкового оподаткування не враховує рівень ефективності використання високоякісних земель, при цьому створює нерівні умови та демотивує відповідальних землекористувачів. Особливу увагу слід приділити об'єктивному врахуванню якісних показників земель під час встановлення ставок земельного податку, що дозволить сприяти як фіскальній наповненості бюджету, так і охороні земельного фонду.

Отже, ефективна система економічного стимулювання повинна орієнтуватися на довгострокове відтворення родючості ґрунтів і забезпечення сталого розвитку сільських територій шляхом поєднання фінансових, інституційних та нормативних важелів впливу.

ВИСНОВКИ

В даній кваліфікаційній роботі здійснено дослідження особливостей оцінки системи охорони та використання земельного фонду України. За результатами проведеного наукового дослідження представимо наступні висновки та пропозиції:

1. Раціональне використання та охорона земельного фонду є ключовими елементами сталого розвитку, оскільки земля виступає основним ресурсом для забезпечення продовольчої безпеки, економічного розвитку та екологічної рівноваги. Охорона земель передбачає комплекс правових, організаційних, економічних та технічних заходів, спрямованих на запобігання деградації та відновлення якісного стану ґрунтів. Науковий аналіз підходів до визначення раціонального використання земель підкреслює необхідність інтеграції економічних, екологічних та соціальних аспектів для забезпечення ефективного управління цим ресурсом.

2. Управління раціональним використанням та охороною земельних ресурсів базується на комбінації адміністративних, економічних та соціально-психологічних методів, дозволяючи при цьому забезпечити баланс між ефективністю, екологічною безпекою та соціальними потребами. Функції державного управління, такі як регулююча, стимулююча, контрольна та каральна, спрямовані на забезпечення дотримання законодавства та запобігання негативним впливам на земельні ресурси. Принципи управління, включаючи науковість, стимулювання та врахування регіональних особливостей, формують основу для сталого розвитку та ефективного використання земельних ресурсів.

3. Система державного контролю за земельним фондом є невід'ємною складовою забезпечення раціонального використання та охорони земель, оскільки вона спрямована на дотримання законодавчих норм, запобігання деградації та оптимізацію використання земельних ресурсів. Ефективність

контролю залежить від чітко визначених повноважень органів влади, використання сучасних інформаційних технологій та гармонізації з міжнародними стандартами. Юридична відповідальність за порушення земельного законодавства, включаючи кримінальну, адміністративну та матеріальну, є важливим інструментом для забезпечення дотримання норм і збереження земельних ресурсів.

4. Сучасна законодавча база України у сфері землекористування формує загальні принципи сталого розвитку, проте її ефективність обмежується низьким рівнем імплементації на практиці. Конституція України та Земельний кодекс закладають фундаментальні правові засади охорони земель, однак фрагментарність законодавства створює труднощі в забезпеченні єдності підходів. Відсутність дієвих механізмів координації між галузевими нормативними актами призводить до дублювання функцій та розмитості відповідальності. Екологічні аспекти регулювання недостатньо інтегровані в загальну систему земельного права, що обмежує можливості системного моніторингу стану ґрунтів.

5. Аналіз структури земельного фонду України свідчить про домінування сільськогосподарських угідь, зокрема орних земель, що становлять понад 70% загальної площі. Розпочатий процес деокупації дозволив частково відновити доступ до значних площ землекористування, однак наслідки воєнних дій призвели до істотного забруднення та деградації ґрунтів. Порівняння динаміки площ у 2022–2024 рр. демонструє поступову позитивну тенденцію відновлення контролю над територіями, придатними до ведення господарської діяльності. Водночас значна частина територій залишається недоступною через мінування, техногенні ураження та руйнування інфраструктури. Така ситуація вимагає розробки ефективних стратегій рекультивациі та реінтеграції постраждалих земель до аграрного обігу.

Повномасштабне вторгнення РФ спричинило різке скорочення посівних площ і зниження обсягів виробництва основних сільськогосподарських культур. Найбільші втрати зафіксовано у виробництві зернових, соняшнику

та овочевих культур, що зумовлено порушенням логістичних зв'язків і окупацією аграрно розвинених територій. Незважаючи на негативні тенденції, у 2023 році спостерігається часткове відновлення виробничих потужностей у звільнених регіонах. Зниження рівня споживання продуктів харчування на одну особу також вказує на зміни в структурі харчування населення та загальну економічну нестабільність. У довгостроковій перспективі аграрний сектор потребує суттєвої державної підтримки для відновлення продовольчої безпеки країни.

6. Об'єктом дослідження у даній науковій роботі виступала землеохоронна діяльність та раціональне використання земельного у Лановецькій громаді, яка характеризується високою часткою сільськогосподарських угідь у структурі земельного фонду, що зумовлює її аграрну спеціалізацію. Економічна оцінка різних типів землекористування показала найвищу рентабельність для рекреаційних та житлових земель, тоді як сільськогосподарські та промислові землі мають нижчі показники ефективності. Оцінка рентного доходу свідчить про значну диференціацію економічного потенціалу земель залежно від їх цільового призначення. Агрономічно-економічний аналіз підтверджує домінування орних земель із потенціалом до інтенсифікації за рахунок упровадження сучасних технологій.

Проведений SWOT-аналіз виявив, що основні слабкі сторони пов'язані з недостатньою цифровізацією, слабкою інвестиційною активністю та відсутністю системного моніторингу стану земель. Водночас існують перспективи залучення інвестицій, міжмуніципального співробітництва та участі у міжнародних програмах. Формування сталого механізму управління земельними ресурсами вимагає комплексного підходу, міжгалузевої координації та підвищення відповідальності на місцевому рівні.

7. Аналіз проблем охорони та використання земель в умовах воєнного стану дозволив встановити, що чинна державна система управління земельними ресурсами не є адаптованою до масштабних викликів,

спричинених збройною агресією. Основними проблемами на національному рівні залишаються відсутність цілісної стратегії відновлення та охорони земель, нестача фінансування, брак даних про постраждалі території та відсутність нормативно закріпленої процедури екологічної експертизи перед повторним залученням земель до використання.

На регіональному рівні визначено низьку інституційну спроможність громад, фінансову залежність від вищих бюджетів, відсутність кадастрового обліку деградованих земель та ігнорування питань сталого землекористування в стратегіях розвитку. Комплексність виявлених проблем свідчить про системну недостатність сучасної моделі управління земельними ресурсами в умовах воєнних загроз. Розв'язання зазначених проблем потребує міжгалузевої інтеграції, активізації екологічного моніторингу, удосконалення правової бази та розвитку інституційної спроможності на всіх рівнях управління.

8. Запропоновані підходи до підвищення ефективності охорони та використання земель у Лановецькій ОТГ відображають практичну необхідність переходу до високотехнологічного, аналітично обґрунтованого управління земельними ресурсами з опорою на цифрові рішення та геоінформаційні системи. Впровадження системи моніторингу земель із використанням ГІС-технологій, дронів і сенсорного контролю дозволить оперативно і точно оцінювати стан ґрунтів, формувати карти деградації, планувати рекультиваційні заходи та підвищувати урожайність.

Порівняльний аналіз програмного забезпечення (QGIS та ArcGIS) підтверджує доцільність використання відкритих платформ для громад з обмеженим бюджетом, водночас не виключаючи гнучкість їх інтеграції з національними кадастровими даними. Розроблений проєкт передбачає як економічний ефект у вигляді оптимізації витрат і підвищення прибутковості, так і суттєвий екологічний ефект за рахунок зниження антропогенного навантаження на ґрунтовий покрив.

Відповідно, застосування даних цифрових інструментів у процесі

землекористування є важливою умовою для формування моделі сталого та екологічно орієнтованого розвитку сільських громад.

9. Економічне стимулювання розглядається як ключовий механізм формування відповідального землекористування, який дозволяє не лише заохочувати аграрних суб'єктів до впровадження ґрунтозахисних технологій, але й створює рівні економічні умови для власників і користувачів земель різної якості. Визначено, що система стимулювання повинна бути комплексною, поєднуючи прямі інструменти (пільгові кредити, субсидії, бюджетне фінансування) та непрямі механізми (компенсації втрат, податкові пільги, консервація деградованих земель).

Аналіз сучасної практики виявив, що існуюча модель податкового оподаткування не враховує рівень ефективності використання високоякісних земель, при цьому створює нерівні умови та демотивує відповідальних землекористувачів. Особливу увагу слід приділити об'єктивному врахуванню якісних показників земель під час встановлення ставок земельного податку, що дозволить сприяти як фіскальній наповненості бюджету, так і охороні земельного фонду.

Отже, ефективна система економічного стимулювання повинна орієнтуватися на довгострокове відтворення родючості ґрунтів і забезпечення сталого розвитку сільських територій шляхом поєднання фінансових, інституційних та нормативних важелів впливу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аналітика ринку землі у 2024 році. URL: <https://armada.law/blog/analitika-rynku-zemli-v-2024-roczni/> (дата звернення до ресурсу 29.04.2025)
2. Баїк О. І., Бобко У. П., Долинська М. С., Дутко А. О., Павлюк Н. М. Земельне право : навч. посібник. Львів : Навчально-науковий Інститут права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка», 2020. 326 с
3. Богіра М.С., Ярмолюк В.І. Землевпорядне проектування: теоретичні основи і територіальний землеустрій: навч. посіб.; за ред. к.е.н. М.С. Богіри. К.: Аграрна освіта, 2011. 416 с.
4. Бойченко Р. В. Поняття та принципи раціонального використання земель сільськогосподарського призначення. URL: <https://repo.snau.edu.ua/bitstream/123456789/4273/1/%D0%91%D0%9E%D0%99%D0%A7%D0%95%D0%9D~1.PDF> (дата звернення до ресурсу 29.04.2025)
5. Бухало О.В. Організація ефективного землекористування в сільськогосподарських підприємствах: монографія. Харків: ТОВ «Едена», 2012. 417 с.
6. Водний кодекс України від 06.06.1995 № 213/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення до ресурсу 29.04.2025)
7. Гавриш Н. С., Годованюк А. Й. Правові питання забезпечення раціонального використання та охорони земель і ґрунтів в Україні. *Академічні візії*. 2023. Вип.22. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/495> (дата звернення до ресурсу 30.04.2025)
8. Грещук Г.І. Нормативно-правове регулювання сталого використання земель сільськогосподарського призначення. *Вісник економічної науки України*. 2022. №1. С. 26-31.

9. Державна служба з питань геодезії, картографії та кадастру. – Режим доступу: <http://land.gov.ua/> (дата звернення до ресурсу 29.04.2025)
10. Державна служба статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення до ресурсу 29.04.2025)
11. Дехтяренко Ю.Ф. Державне управління земельними ресурсами на регіональному рівні. Регіональне управління: підруч. К.: НАДУ, 2014. 516 с.
12. Динаміка земельного фонду: як змінилися земельні ресурси України після 24 лютого 2022 року. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/03/Agroviglyad_2_ukr.pdf (дата звернення до ресурсу 21.04.2025)
13. Дребот О.І., Височанська М.Я., Комарова Н.В. Інституціональне забезпечення збалансованого використання та охорони земель сільськогосподарського призначення: монографія; за наук. ред. акад. НААН О.І. Дребот. Київ: Аграрна наука, 2021. 280 с.
14. Закон України «Про державний контроль за використанням та охороною земель» № 963-IV від 19.06.2003 р. (зі змінами та доповненнями) URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/963-15>. (дата звернення до ресурсу 29.04.2025)
15. Запліна І.А. Земельне законодавство в період воєнного стану. Галицькі студії. *Юридичні науки*. № 1. 2023. С. 22–27.
16. Земельний кодекс України № 2768-III від 25.10.2001 р. (зі змінами та доповненнями). URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>. (дата звернення до ресурсу 26.04.2025)
17. Земельний ринок України. Аналітичний огляд. Квітень 2024 року. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/05/land_report_april2024.pdf (дата звернення до ресурсу 25.04.2025)
18. Зигрій О. В. Правові проблеми використання земель сільськогосподарського призначення. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/> (дата звернення до ресурсу 25.04.2025)
19. Зигрій О.В. Організаційно-правовий аспект використання та

охорони земель. *Актуальні проблеми правознавства*. 2017. Випуск 1 (9). С. 70-74.

20. Інфографіка: Зміни в структурі земельного фонду України за 2015 рік. URL: <http://land.gov.ua/infohrafika-zminy-v-strukturi-zemelnoho-fondu-ukrainy-za-2015-rik/>. (дата звернення до ресурсу 22.04.2025)

21. Кодекс України про надра від 27.07.1994 № 132/94-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/132/94-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення до ресурсу 22.04.2025)

22. Колоднійчук А.В., Потинський М.Л. Економічне стимулювання раціонального використання та охорони земель. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2011. Вип. 21.13. С.166 – 171.

23. Коломійцева Д.М. Проблеми правового регулювання використання та охорони земель сільськогосподарського призначення. *Часопис Київського університету права*. 2023. № 4. С. 198–201.

24. Конституція України № 254к/96 від 28.06.1996 р. (зі змінами та доповненнями). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>. (дата звернення до ресурсу 21.04.2025)

25. Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 року № 2341-III. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2001. № 25-26, ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#top>. (дата звернення до ресурсу 21.04.2025)

26. Кузін Н., Бойченко Р. Охорона земель сільськогосподарського призначення як основа їх раціонального використання. URL: <https://repo.snau.edu.ua/bitstream/123456789/2313/1/%D0%9E%D0%A5%D0%9E%D0%A0%D0%9E%D0%9D~1.PDF> (дата звернення до ресурсу 20.04.2025)

27. Лісовий кодекс України від 21.01.1994 № 3852-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12#Text> (дата звернення до ресурсу 19.04.2025)

28. Місінкевич Л.Л., Місінкевич А.Л. Правові проблеми охорони та відновлення земель під час дії воєнного стану в Україні. *Університетські*

наукові записки. 2022. № 5-6 (89-90). С. 27–34.

29. Новаковська І.О. Економіка землекористування. Навч. посіб. Київ. Аграр. наука, 2018. 400 с.

30. Орел С. А. Стан та основні проблеми використання земель сільськогосподарського призначення в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 9. С. 62-66.

31. Про державну експертизу землепорядної документації. Закон України № 1808-IV від 17.09.2004 р. (зі змінами та доповненнями) URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1808-15>. (дата звернення до ресурсу 19.04.2025)

32. Про землеустрій. Закон України № 858 від 22.05.2003 р. (зі змінами та доповненнями) URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/858-15>.

33. Про охорону земель. Закон України № 962 від 19.06.2003 р. (зі змінами та доповненнями) URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/962-15>. (дата звернення до ресурсу 19.04.2025)

34. Про охорону навколишнього природного середовища. Закон України № 1264-XII від 25.06.1991 р. (зі змінами та доповненнями) URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1264-12> (дата звернення до ресурсу 22.04.2025)

35. Про оцінку земель. Закон України № 1378-IV від 11.12.2003 р. (зі змінами та доповненнями) URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1378-15>. (дата звернення до ресурсу 22.04.2025)

36. Програма соціально-економічного розвитку Лановецької ОТГ. URL: https://drive.google.com/file/d/1JKUPH_AZ1_IUeAc8PKSJ9dekurUAtQ9k/view (дата звернення до ресурсу 21.04.2025)

37. Прядка Т. М., Камінецька О. В., Недашківська Т. М., Комарова Н. В., Комаров Д. Ю. Удосконалення організаційно-економічних підходів формування сільськогосподарського землекористування. *Social and Economic Aspect of Education in Modern Societi Proceedings of the XIV International Scientific and Practical Conference. (vol.1 june 25,2019 Warsaw)*. С. 18-24.

38. Романко В.О., Пересоляк В.Ю., Калинин І.В., Марухнич Т.Б. Моніторинг та охорона земель. Конспект лекцій. Ужгород: УжНУ «Говерла», 2021. 85 с.

39. Сидоренко І. Проблеми раціонального використання земель сільськогосподарського призначення. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2016. № 2 (6). С. 168-172.

40. Статистичний щорічник України 2023. К. Статистика України. 265 с.

41. Томілін О.О., Аранчій Д.С., Павленко А.А. Сучасний стан та динаміка змін земельних ресурсів у сільському господарстві. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип.48. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2279/2200> (дата звернення до ресурсу 21.04.2025)

42. Третяк А.М., Третяк В.М., Курильців Р.М., Прядка Т.М., Капінос Н.О., Третяк Н.А. Управління земельними ресурсами та землекористуванням: навч. Посібник. За заг. ред. професора Третяка А.М. Біла Церква: «ТОВ «Білоцерківдрук», 2022. 436 с.

43. Третяк А.М., Третяк В.М., Прядка Т.М., Капінос Н.О., Лобунько Ю.В. Земельний моніторинг в Україні: поняття та методологія формування. *Агросвіт*. 2022. №1. С. 3-12.

44. У чому відмінність між QGIS та ArcGIS Pro: правові аспекти, конфіденційність і захист даних. URL <https://portalgis.pro/geoinformacijni-systemy/u-chomu-vidminnist-mizh-qgis-ta-arcgis-pro-pravovi-aspekty-konfidencijnist-i-zahyst-danyh/> (дата звернення до ресурсу 21.04.2025)

45. Шепак В.В. Моніторинг та охорона земель: навч. посіб. Полтава : ПолтНТУ, 2017. 120 с.

46. Шлапко Т. В. Правові механізми раціонального використання та охорони земельних ресурсів в умовах сучасності. URL: http://essuir.sumdu.edu.ua:8080/bitstream-download/123456789/95042/3/Shlapko_land_reform.pdf;jsessionid=F0BACEEE5

E3F42524E02D592E1D07A29 (дата звернення до ресурсу 21.04.2025)

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

ЗЕМЕЛЬНІ РЕСУРСИ УКРАЇНИ ЗА ОБЛАСТЯМИ (2021 РІК, ДО
ВТОРГНЕННЯ)

Область	Загальна площа (тис. га)	С.-г. угіддя (тис. га)	Рілля та перелоги (тис. га)	Сіножаті та пасовища (тис. га)	Ліси та лісовкриті землі (тис. га)
Вінницька	2649,2	2014,19	1726,48	236,31	380,43
Волинська	2014,4	1047,49	672,81	362,59	696,98
Дніпропетровська	3192,3	2512,02	2152,57	309,01	0,00
Донецька	2657,7	2046,43	1655,83	329,55	204,64
Житомирська	2982,7	1509,25	1175,18	313,18	1124,48
Закарпатська	1275,3	451,46	200,22	224,45	724,37
Запорізька	2718,3	2242,60	1902,81	0,00	119,61
Івано- Франківська	1392,7	630,89	404,00	210,20	635,07
Київська	2816,2	1855,88	1529,20	278,80	811,07
Кіровоградська	2458,8	2032,20	1764,68	242,44	130,81
Луганська	1838,97	1401,30	988,99	402,37	246,05
Львівська	2183,1	1261,83	794,65	211,76	694,23
Миколаївська	2458,55	1993,88	1706,23	253,23	135,22
Одеська	3331,38	2517,19	2104,10	82,29	223,54
Полтавська	2875,0	2164,88	1776,46	359,38	284,63
Рівненська	2005,1	926,36	661,68	254,65	806,05
Сумська	2383,2	1696,84	1227,35	448,04	459,96
Тернопільська	1382,47	1050,68	861,28	40,09	201,84
Харківська	3441,82	2639,88	123,60	516,27	457,76
Херсонська	2846,1	1966,66	1787,35	156,54	153,69
Хмельницька	2062,9	1565,74	1254,24	270,24	286,74
Черкаська	2091,6	1451,57	1280,06	143,27	338,84
Чернівецька	809,6	469,57	324,65	0,00	258,26
Чернігівська	3190,3	2060,93	1477,11	558,30	746,53
Україна	57057.69	39509.68	31551.55	6202.97	10120.78

**ЗЕМЕЛЬНІ РЕСУРСИ УКРАЇНИ ЗА ОБЛАСТЯМИ (2022 РІК, ПІСЛЯ
ВТОРГНЕННЯ)**

Область	Загальна площа (тис. га)	Недос- тупні землі (%)	Доступн а площа (тис. га)	С.-г. угіддя (тис. га)	Рілля та перелоги (тис. га)	Сіножаті та пасовища (тис. га)	Ліси та лісовкри ті землі (тис. га)
Вінницька	2649.20	0	2649.20	2014.19	1726.48	236.31	380.43
Волинська	2014.40	0	2014.40	1047.49	672.81	362.59	696.98
Дніпропетровс ька	3192.30	0	3192.30	2512.02	2152.57	309.01	0.00
Донецька	2657.70	64	956.77	736.71	596.10	118.64	73.67
Житомирська	2982.70	14	2565.12	1297.95	1010.66	269.34	967.05
Закарпатська	1275.30	0	1275.30	451.46	200.22	224.45	724.37
Запорізька	2718.30	74	706.76	583.08	494.73	0.00	31.10
Івано- Франківська	1392.70	0	1392.70	630.89	404.00	210.20	635.07
Київська	2816.20	37	1774.21	1169.20	963.39	175.65	510.97
Кіровоградськ а	2458.80	0	2458.80	2032.20	1764.68	242.44	130.81
Луганська	1838.97	100	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Львівська	2183.10	0	2183.10	1261.83	794.65	211.76	694.23
Миколаївська	2458.55	14	2114.35	1714.74	1467.36	217.78	116.29
Одеська	3331.38	0	3331.38	2517.19	2104.10	82.29	223.54
Полтавська	2875.00	0	2875.00	2164.88	1776.46	359.38	284.63
Рівненська	2005.10	0	2005.10	926.36	661.68	254.65	806.05
Сумська	2383.20	70	714.96	509.05	368.20	134.41	137.99
Тернопільська	1382.47	0	1382.47	1050.68	861.28	40.09	201.84
Харківська	3441.82	46	1858.58	1425.53	1146.75	278.79	247.19
Херсонська	2846.10	95	142.31	98.33	89.37	7.83	7.68
Хмельницька	2062.90	0	2062.90	1565.74	1254.24	270.24	286.74
Черкаська	2091.60	0	2091.60	1451.57	1280.06	143.27	338.84
Чернівецька	809.60	0	809.60	469.57	324.65	0.00	258.26
Чернігівська	3190.30	80	638.06	412.19	295.42	111.66	149.31
Україна	57057.69	31.74	41194.97	28042.84	22409.87	4260.77	7903.03

ЗЕМЕЛЬНІ РЕСУРСИ УКРАЇНИ ЗА ОБЛАСТЯМИ (2023 РІК)

Область	Загальна площа (тис. га)	Недоступні землі (%)	Доступна площа (тис. га)	С.-г. угіддя (тис. га)	Рілля та перелоги (тис. га)	Сіножаті та пасовища (тис. га)	Ліси та лісовкриті землі (тис. га)
Вінницька	2649.20	0	2649.20	2014.19	1726.48	236.31	380.43
Волинська	2014.40	0	2014.40	1047.49	672.81	362.59	696.98
Дніпропетровська	3192.30	0	3192.30	2512.02	2152.57	309.01	0.00
Донецька	2657.70	64	956.77	736.71	596.10	118.64	73.67
Житомирська	2982.70	0	2982.70	1509.25	1175.18	313.18	1124.48
Закарпатська	1275.30	0	1275.30	451.46	200.22	224.45	724.37
Запорізька	2718.30	74	706.76	583.08	494.73	0.00	31.10
Івано-Франківська	1392.70	0	1392.70	630.89	404.00	210.20	635.07
Київська	2816.20	0	2816.20	1855.88	1529.20	278.80	811.07
Кіровоградська	2458.80	0	2458.80	2032.20	1764.68	242.44	130.81
Луганська	1838.97	100	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Львівська	2183.10	0	2183.10	1261.83	794.65	211.76	694.23
Миколаївська	2458.55	3	2384.79	1934.07	1655.05	245.63	131.16
Одеська	3331.38	0	3331.38	2517.19	2104.10	82.29	223.54
Полтавська	2875.00	0	2875.00	2164.88	1776.46	359.38	284.63
Рівненська	2005.10	0	2005.10	926.36	661.68	254.65	806.05
Сумська	2383.20	15	2025.72	1442.31	1043.25	380.84	390.96
Тернопільська	1382.47	0	1382.47	1050.68	861.28	40.09	201.84
Харківська	3441.82	46	1858.58	1425.53	1146.75	278.79	247.19
Херсонська	2846.10	95	142.31	98.33	89.37	7.83	7.68
Хмельницька	2062.90	0	2062.90	1565.74	1254.24	270.24	286.74
Черкаська	2091.60	0	2091.60	1451.57	1280.06	143.27	338.84
Чернівецька	809.60	0	809.60	469.57	324.65	0.00	258.26
Чернігівська	3190.30	0	3190.30	2060.93	1477.11	558.30	746.53
Україна	57057.69	22.48	46787.98	31742.15	25184.61	5128.69	9225.63

ЗЕМЕЛЬНІ РЕСУРСИ УКРАЇНИ ЗА ОБЛАСТЯМИ (2024 РІК)

Область	Загальна площа (тис. га)	Недосступні землі (%)	Доступна площа (тис. га)	С.-г. угіддя (тис. га)	Рілля та перелог (тис. га)	Сіножаті та пасовища (тис. га)	Ліси та лісовкриті землі (тис. га)
Вінницька	2649.20	0	2649.20	2014.19	1726.48	236.31	380.43
Волинська	2014.40	0	2014.40	1047.49	672.81	362.59	696.98
Дніпропетровська	3192.30	0	3192.30	2512.02	2152.57	309.01	0.00
Донецька	2657.70	64	956.77	736.71	596.10	118.64	73.67
Житомирська	2982.70	0	2982.70	1509.25	1175.18	313.18	1124.48
Закарпатська	1275.30	0	1275.30	451.46	200.22	224.45	724.37
Запорізька	2718.30	74	706.76	583.08	494.73	0.00	31.10
Івано-Франківська	1392.70	0	1392.70	630.89	404.00	210.20	635.07
Київська	2816.20	0	2816.20	1855.88	1529.20	278.80	811.07
Кіровоградська	2458.80	0	2458.80	2032.20	1764.68	242.44	130.81
Луганська	1838.97	100	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Львівська	2183.10	0	2183.10	1261.83	794.65	211.76	694.23
Миколаївська	2458.55	3	2384.79	1934.07	1655.05	245.63	131.16
Одеська	3331.38	0	3331.38	2517.19	2104.10	82.29	223.54
Полтавська	2875.00	0	2875.00	2164.88	1776.46	359.38	284.63
Рівненська	2005.10	0	2005.10	926.36	661.68	254.65	806.05
Сумська	2383.20	15	2025.72	1442.31	1043.25	380.84	390.96
Тернопільська	1382.47	0	1382.47	1050.68	861.28	40.09	201.84
Харківська	3441.82	20	2753.46	2111.90	1698.88	413.02	366.21
Херсонська	2846.10	80	569.22	393.33	357.47	31.31	30.74
Хмельницька	2062.90	0	2062.90	1565.74	1254.24	270.24	286.74
Черкаська	2091.60	0	2091.60	1451.57	1280.06	143.27	338.84
Чернівецька	809.60	0	809.60	469.57	324.65	0.00	258.26
Чернігівська	3190.30	0	3190.30	2060.93	1477.11	558.30	746.53
Україна	57057.69	20.29	48109.77	32723.51	26004.85	5286.40	9367.70

Джерело: складено автором на основі [10]

ДОДАТОК Б
ОСНОВНІ АГРОПРОМИСЛОВІ ПІДПРИЄМСТВА
ЛАНОВЕЦЬКОЇ ОТГ

№ з/п	Назва господарства	Населенні пункт
1.	ПСП «Горинь»	м. Ланівці, с. Малі Кусківці, с. Бережанка, с. Гриньки, с. Москалівка, с. Якимівці
2.	ПП «Прогрес-К»	м. Ланівці, с. Краснолука,, с. Якимівці, с. Юськівці, с. Вишгородок
3.	ТОВ «Волочисбк агро»	с. Загірні, с. Юськівці, с. Москалівка.
4.	ТОВ «Шумськ-агро»	м. Ланівці, с. Бережанка, с. Верещаки, с. Загірні, с. Мала Білка, с. Коржківці, с. Печірна
5.	ПРАТ «Зернопродукт МХП»	м. Ланівці, с. Вишгородок, с. Молотків, с. Москалівка, с. Печірна, с. Якимівці, с. Ванжулів, с. іванківці
6.	ПСП а/ф «Білозірська»	с. Білозірка, с. Шушківці
7.	ТОВ «Комагро»	м. Ланівці, с. Якимівці,
8.	ПСП «Реан»	с. Вишгородок, с.Лопушне
9.	ПСП «ім. Шевченка»	с. Вишгородок, с. Буглів
10.	СТВК«Святець»	с. Молотків, с. Осники
11.	ФГ «Айова»	с. Верещаки
12.	ФГ«СМН»	с. Влащинці, с. Верещаки, с. Вишгородок

Джерело: складено автором на основі [36]